Nordens Välfärdscenter

Fokus på

BARNFATTIGDOM

Förord

Även om andelen fattiga barn i de nordiska länderna är relativt låg, är barnfattigdom ett problem som diskuteras också i Norden. Jämställdhetsidealet står starkt och det oroar oss att barn som växer upp i fattigdom har sämre levnadsförhållanden och livsmöjligheter än andra barn. Fattigdom kan påverka barns situation här och nu men det kan också ha betydelse för deras liv som vuxna. Barn har inte samma möjligheter att påverka sin egen levnadsstandard och därför är behovet och viljan att bekämpa fattigdomen stor. I alla de nordiska länderna är det i huvudsak samma faktorer som ökar fattigdomsrisken för barn. Föräldrars yrkesaktivitet är den största riskfaktorn, sedan kommer föräldrars utbildningsnivå. Barn som lever med ensamstående föräldrar är överrepresenterade bland de fattiga, det samma gäller barn med utrikesfödda föräldrar.

I detta temahäfte ser vi på barnfattigdomen i de nordiska länderna och diskuterar fattigdom som absolut eller relativt fenomen. Vi ser på barnfattigdom utifrån den nordiska välfärdsmodellen och slår fast att insatser mot barnfattigdom kräver en kontinuerlig diskussion av hur politik och åtgärder kan utformas så att de i största möjliga grad tar hänsyn till barns situation.

Med detta temahäfte och anbefallningar vill Nordens Välfärdscenter delta i debatten.
Trevlig läsning!

Ewa Persson Göransson
Direktör
Nordens Välfärdscenter

Utgitt av
Nordens Välfärdscenter
www.nordicwelfare.org
Desember 2013

Redaktør: Gerd Vidje

Fagansvarlig: Kristin Marklund

Redaksjon:
Caroline Jonsson
Gerd Vidje
Helena Lagercrantz
Jessica Gustafsson
Kristin Marklund
Lasse Winther Wehner
Martina Lybeck
Nino Simic

Ansvarlig redaktør og utgiver:
Direktør Ewa Persson Göransson

ISBN: 978-87-7919-093-1

Opplag: 1000

Grafisk design: www.aasebie.no
Forsidefoto: Piskunov
Trykk: Åtta.45 Tryckeri AB

Nordens Välfärdscenter
Sverige
Box 22028
104 22 Stockholm
Sverige
Besøgsadresse:
Hantverkargatan 29
Tel: +46 (0)8 545 536 00
info@nordicwelfare.org

Nordens Velfærdscenter
Danmark
Slotsgade 8
DK-9330 Dronninglund
Danmark
Tel: +45 96 47 16 00
nvcdk@nordicwelfare.org

Nordens Välfärdscenter
Finland
Topeliusgatan 41 a A
FI-00250 Helsingfors
Finland
Tel: +358 (0)20 7410 880
helsingfors@nordicwelfare.org

INNHOLD

1 **NVC anbefaler**

Nordens Välfärdscenter anbefaler 5

2 **Fakta**

Nordisk barnefattigdom – et problem å bry seg om? 9
Hur förstå ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer i Norden? 21

3 **Fra virkeligheten**

Susannes historie 27
Ungt nettverk – en arena for unge 29
Mange grønlandske børn har svære kår 33
Projekt 'I gang' får unge mødre i gang 36
Malmökommissionen inspirerar till förändring 40
Ökade bidrag till glasögon och medicin 45

4 **Politikk**

Myndigheterna måste ha en helhetsbild av barnfamiljernas vardag 47
Krönika av Susanna Alakoski 50
Vi behöver en bättre bild av vad som krävs för ett bra liv 54
Begrænset børnefattigdom i Island – krisen til trods 57

5 **Forskning og framtidens kunnskapsbehov**

Vi behöver fler verktyg 61
Når børnefamilier sættes på gaden 65

6 **Internasjonalt blikk**

EU:s fattigdomsmål år 2020 69

7 **Tips**

Litteratur og lenker 72

8 **Summary, samantekt, tiivistelmä**

Sammendrag på engelsk, islandsk og finsk 75

Nordens Välfärdscenter anbefaler

1 KAPITTEL

FN:s Barnkonvention firar snart 25-års jubileum. Enligt Barnkonvention har alla barn rätt till en skälig levnadsstandard oavsett föräldrarnas ekonomiska situation. Barn har rätt till lika utbildning och trygghet men också till fritid och lek.

FOTO: Benis Arapovic

Verkligheten ser ibland annorlunda ut. Det finns barn som växer upp i fattigdom, får sämre hälsa och utbildning, saknar fritidsaktiviteter och lever under mer otrygga förhållanden än andra barn. En fördjupad fattigdom med ökade klyftor mellan olika grupper av barn, leder till att barn hamnar i utanförskap och tvingas växa upp i samhällets marginaler.

Samhället kan mildra barnfattigdomen genom att garantera en avgiftsfri skola, gratis skolmat och kostnadsfria kultur- och fritidsaktiviteter. Men det behövs också ett strukturellt och långsiktigt arbete mot barnfattigdom. WHO kommer i sin rapport ”Closing the gap in a generation” fram till slutsatsen att det är fullt möjligt att med målmedvetet strukturellt arbete komma åt bakomliggande sociala faktorer och inom en generation förändra barns villkor.

Barn i Norden är inte de mest utsatta men det finns tendenser på att klyftorna mellan fattiga och rika barn ökar. Några grupper, ensamförsörjare, utrikes födda familjer och personer med

låg utbildning är särskilt i riskzonen för fattigdom.

Nordens Välfärdscenter sätter med detta temahäfte fokus på barnfattigdom, och vill ge följande rekommendationer:

1. Skapa en gemensam definition för fattigdom i de nordiska länderna.

Olika fattigdomsmål ger olika bilder av fattigdomens omfattning och kan förvirra fattigdomsdebatten. En gemensam definition i de nordiska länderna gör det möjligt att jämföra statistik och utveckling över tid. Det gör det lättare att se vilka åtgärder som fungerar och det ger möjligheter att lära av varandras erfarenheter.

Ingen av de nordiska länderna hade en officiell fattigdomsdefinition förrän Danmark 2013 införde en relativ definition och en ekonomisk fattigdomsgräns. Personer med inkomster under 50 procent av medianinkomsten under tre år i rad betecknas som ekonomiskt fattiga. De nordiska länderna skulle ha nytta av en gemensam ekonomisk gräns för fattigdom för att långsiktigt kunna följa utvecklingen. Med en gemensam fattigdomsgräns kommer man ifrån diskussionen om själva begreppet och kan istället fokusera på insatser.

2. Gör barnkonsekvensanalyser på lokal och nationell nivå.

Under den ekonomiska krisen på Island under 2008 bildades Välfärdsvakten som är en oberoende sammansättning av representanter från myndigheter frivilliga organisationer, fackliga företrädare och forskare. Välfärdsvakten övervakade konsekvenserna för barn av de nedskärningar som genomfördes under den ekonomiska krisen. De föreslog också satsningar för att mildra effekterna, exempelvis på fri skolmat och gratis tandvård för barn. Liknande organ kan skapas på nationell, regional och lokal nivå i de övriga nordiska länderna för att bevaka konsekvenserna för barn, särskilt de mest utsatta, av olika politiska beslut. Ett sätt att förverkliga artikel 27 i Barnkonventionen, om alla barns rätt till skälig levnadsstandard.

3. Starta upp nordisk longitudinell forskning för att öka kunskapen om långtidseffekterna av barnfattigdom. Ge uppdraget till en nordisk forskningsmiljö.

Ledande nordiska forskare menar att det saknas kunskap om barnfattigdomens konsekvenser senare, i vuxen ålder (källa professor Olli Kangas). Med ökad kunskap kan bättre förebyggande beslut fattas. SFI i Danmark har nyligen genomfört en studie på barnfamiljer som tvingas lämna sina bostäder. Mellan åren 2002–2009 drabbades 11 500 barn av vräkning i Danmark. Rapporten visar att många barn tvingas flytta runt med sina familjer upprepade gånger, vilket drabbar deras skolgång och s ociala liv.

4. Utveckla ett inkluderande arbetsliv med fokus på utrikesfödda kvinnor.

Den nordiska välfärdsmodellen är i grunden en tvåförsörjarmodell. Bland utrikes födda märks att särskilt kvinnorna befinner sig utanför arbetsmarknaden. Familjerna lever under långa perioder ekonomiskt bistånd. Kvinnor är särskilt utsatta för arbetslöshet. Särskilda satsningar riktade till den gruppen kan genomföras med fokus på att underlätta för kvinnor att tidigt komma ut i arbetslivet.

5. Satsa på tidiga insatser i skolan för att ge barn möjlighet att bryta det sociala arvet.

Skolan är en av de starkaste skyddsfaktorerna för att kunna leva ett självständigt liv med egen försörjning senare i livet. Tidigt stöd i skolan till barn som behöver hjälp lönar sig. I Finland får 50 procent av alla skolbarn specialinsatser innan de går ut grundskolan (källa Pasi Sahlberg). Den finska skolan har lyckats med att jämna ut skillnader mellan barn. Även elever som kommer från fattiga familjer klarar sig bra jämfört med många andra länder menar forskningsdirektör Olli Kangas. Nordens Välfärdscenter föreslår att tidigt stöd till elever prioriteras. Det gäller inte minst barn med utlandsfödda föräldrar. Språket är avgörande för att i framtiden kunna leva ett självständigt liv med egen försörjning.

Fakta

2 KAPITTEL

TEKST: Tone Fløtten, Fafo
FOTO: Svein Erik Dahl og Galina Barskaya

Nordisk barnefattigdom – et problem å bry seg om?

I internasjonale sammenlikninger av barnefattigdom framheves de nordiske landene som særlig suksessrike. Barnefattigdomsratene er lavere i disse landene enn i Europa og verden for øvrig, og slik har det vært i en årrekke.

1 NVC anbefaler
2 Fakta
3 Fra virkeligheten
4 Politikk
5 Fra forskning
6 Internasjonalt blikk
7 Tips
8 Summary Samantekt Tiivistelmä

Selv om andelen fattige barn er lavere enn i andre land, er barnefattigdom et problem som diskuteres også i Norden. Likhetsidealet står sterkt, og det er bekymring for at barn som vokser opp i fattigdom, har dårligere levekår og livsmuligheter enn andre barn. Fattigdom kan både påvirke barns situasjon her og nå, og det kan ha betydning for deres liv som voksne. Siden barn ikke har mulighet til å påvirke sin egen levestandard, ses de som verdig trengende, og ønsket om å bekjempe barnefattigdom er stor. Den generelle velviljen i fattigdomsdiskusjonene kombineres imidlertid med en usikkerhet om hvor stort problemet er og en viss skepsis til selve fattigdomsbegrepet. Er barnefattigdom egentlig et reelt problem i Norden?

Ulike fattigdomsmål

For det første er det store variasjoner i beregningene av hvor stort fattigdomsproblemet i Norden er. Noen ganger benyttes årlig inntekt under 60 prosent av medianinntekten som fattigdomsmål, noen ganger treårig inntekt under 50 prosent av medianinntekten, noen ganger mottak av sosialstønad og noen ganger dårlige materielle levekår. Disse ulike fattigdomsmålene gir ulike bilder av fattigdommens omfang og bidrar til forvirring i fattigdomsdebatten. For det andre er det et høyt sysselsettingsnivå i Norden og en rekke tjenester og ytelser tilbys fra det offentlige. I kombinasjon medfører dette at de nordiske befolkningene har gjennomgående gode levekår, noe som kommer til uttrykk blant annet i FNs Human Development Index (UNDP 2013).

Det kan være vanskelig å forstå at det går an å være fattig i slike velfungerende velferdsstater, og man kan spørre om fattigdomsbegrepet er et relevant begrep for å beskrive situasjonen til barn i de

rike nordiske landene. Hvor dårlige levekår har egentlig nordiske barn? Er det riktig å kalle forekomsten av lavinntekt for et fattigdomsproblem? Og dersom lavinntekt er en god indikator på fattigdom, hva er da den riktige fattigdomsgrensen?

Fattigdom som absolutt eller relativt fenomen

Når vi skal studere fattigdom, må vi altså først og fremst ta stilling til hva slags fenomen fattigdom er. Vi må bestemme oss for en fattigdomsdefinisjon. I de nordiske landene, som i andre land, vil befolkningen ha ulikt syn på hva slags livssituasjoner som skal kalles fattigdom. Dette kommer tydelig til uttrykk i de offentlige debattene og heller ikke i forskningen finner vi entydige svar på hvordan fattigdom skal avgrenses. I mange tiår har fattigdomsforskerne diskutert hva som er den beste fattigdomsavgrensningen. Mangelen på enighet henger sammen med at vurderingen av hva slags levekår som skal betegnes som fattigdom, er mer en politisk enn en forskningsmessig vurdering. Og vurderingen vil være farget av hva slags fattigdomsavgrensning som oppfattes som legitim i befolkningen og av hva fattigdomsmålet skal brukes til.

Noen vil mene at fattigdomsbegrepet skal avgrenses til beskrivelser på stor nød, som for eksempel hjemløshet, matmangel og mangel på de aller nødvendigste forbruksgodene. En slik fattigdomsforståelse, også kalt en absolutt fattigdomsdefinisjon, var vanlig i Europa inntil midten av 1900-tallet. Denne fattigdomsforståelsen ligger fremdeles til grunn for vurdering av fattigdom i utviklingsland, og enkelte tar til orde for at en fattigdomsdefinisjon av denne typen er riktigst også i de nordiske landene.[1]

I de fleste sammenhenger beskrives imidlertid situasjonen til dem som har de dårligste økonomiske og/eller materielle levekårene i de nordiske landene ved hjelp av relative fattigdomsdefinisjoner. I tillegg til å sikre fysisk overlevelse, må mennesker ha ressurser nok til å kunne fungere i et sosialt fellesskap. Vurderingen av om en person er fattig eller ikke må derfor ses i lys hvordan denne personens inntekt og levekår står i forhold til det som er vanlig i samfunnet (Townsend 1979).

Fattigdomsbegrepets legitimitet

Hvorvidt en slik relativ fattigdomsdefinisjon er den mest hensiktsmessige definisjonen i et rikt land kan selvfølgelig diskuteres.[2] En opplagt utfordring er at når levestandarden er svært høy, slik tilfellet er i Norden, vil personer med nokså gode levekår kunne havne i fattigdomsgruppa. Dette svekker legitimiteten til fattigdomsdefinisjonen, noe som i neste instans kan bidra til at fattigdoms*politikken* også mister legitimitet. Både norske og internasjonale studier har vist at det langt fra er noen perfekt overlapp mellom relative fattigdomsmål og omfang av levekårsproblemer (se for eksempel Eurostat 2002, Fløtten 2006). En annen utfordring er at det høye inntektsnivået i Norden gir høye inntektsfattigdomsgrenser, og i noen tilfeller har fattigdomsgrensen blitt liggende over nivået på enkelte offentlige ytelser. Da kan man komme opp i en situasjon der personer som mottar for eksempel en alderspensjonsytelse, som av en nasjonalforsamling har blitt fastsatt som et rimelig inntektsnivå, havner under fattigdomsgrensen. Dette bidrar heller ikke til å styrke fattigdomsbegrepets legitimitet.

Samtidig er det ikke uproblema-

1. *Se for eksempel argumentene til filosofen Lars Fr. Svendsen i Aftenposten 10/7 2008, kommunalråd Ebba Busch i Aftonbladet 24/5 2013 eller Liberal Alliances sosialordfører, Joachim B. Olsens facebookinnlegg, kommentert i Berlingske Tidene 28/10 2011.*

2. *Se Sen 1983 for en diskusjon om problemene med en totalt relativ fattigdomsdefinisjon.*

tisk å lene seg til absolutte fattigdomsdefinisjoner. I de rike nordiske landene ville ulikhetene øke dersom man innrettet politikken slik at de som hadde svært lav inntekt eller særlig dårlige levekår kun skulle få bistand til å skaffe seg et lite knippe basisgoder. Mens levestandarden og velstanden vokste for majoriteten, ville denne minoriteten da bli hengende stadig lengre etter i velstandsutviklingen. I tillegg er det komplisert å komme til enighet om hvilke levekårsgoder som er helt nødvendige, og synet på dette vil variere med tid og sted. Det er for eksempel verdt å merke seg at også de første fattigdomsforskerne i Europa gikk fra å avgrense fattigdom som fravær av absolutte nødvendigheter i sin første fattigdomsstudie på slutten av 1800-tallet, til i 1936 å mene at inntektsnivået ikke var tilstrekkelig dersom man ikke også hadde råd til goder som aviser, bøker, tobakk og en ferie (Gillie 1996).

Hva skal fattigdoms-definisjonen brukes til?

Synspunktene på hva slags fattigdomsdefinisjon som er best egnet i Norden vil henge sammen med hva definisjonen skal benyttes til. Skal den benyttes til å gi en statistisk beskrivelse av fattigdommen i ett enkelt land på ett bestemt tidspunkt? Skal den benyttes til å beskrive utviklingen over tid eller forskjeller mellom grupper? Skal den benyttes til å sammenlikne på tvers av land? Skal den benyttes til å avgrense personer som har spesielle behov? Skal den avgrense personer som fellesskapet skal være forpliktet til å hjelpe? Eller skal den være rettighetsskapende?

Disse spørsmålene er i liten grad diskutert i den politiske debatten om fattigdom i Norden, og inntil nylig var det heller ingen av de nordiske landene som hadde noen offisiell fattigdomsdefinisjon. Etter at den danske regjeringen nedsatte et ekspertutvalg som skulle utrede en mulig dansk fattigdomsgrense, sluttet imidlertid den danske regjeringen i 2013 opp om både en relativ definisjon og en økonomisk fattigdomsgrense for Danmark. I tråd med det danske ekspertutvalgets rapport defineres fattigdom i Danmark nå som en situasjon *«hvor en person/ familie ufrivilligt har væsentlig dårligere livsvilkår sammenlignet med den øvrige befolkning, og hvor denne situation skyldes mangel på ressourcer, herunder særligt økonomiske, er vedvarende og hvor personen eller familien ikke har eller kun i begrænset omfang har mulighed for at ved egen drift at ændre situationen» (Ekspertudvalg om fattigdom 2013: 7).*

For å måle fattigdom er det satt en inntektsgrense, og personer som i en treårsperiode har inntekt under 50 prosent av medianinntekten betegnes som økonomisk fattige. Familier med studenter over 17 år og/eller formue over 100 000 DKr utelates (ibid.: 9). Bakgrunnen for at danskene etablerte denne grensen er at den skal benyttes til å identifisere særlig utsatte grupper, og dermed bidra til å målrette politiske tiltak. Fattigdomsgrensen skal ikke oppfattes som en rettighetsskapende grense (Ibid.: 5). Selv om det kan finnes enkelte avklarende formuleringer om hvordan fattigdom skal forstås i for eksempel handlingsplaner og offentlige dokumenter også i de andre nordiske landene, er det ingen som like klart som den danske regjeringen har sluttet seg til en fattigdomsdefinisjon og en fattigdomsgrense.[3]

Inntektsfattigdom

Til tross for mangelen på offisielle fattigdomsdefinisjoner og fattig-

3. *Den norske arbeidsministeren, Anniken Huitfeldt, uttalte få dager før hun gikk av som minister i oktober 2013 at også Norge burde utrede en nasjonal fattigdomsgrense av samme type som den danske. Representanter for det påtroppende regjeringspartiet Høyre sluttet seg til dette (Aftenposten 12. og 13. oktober 2013).*

domsgrenser har det jevnlig blitt presentert oversikter over barnefattigdom i de nordiske landene. I de aller fleste sammenhenger har lav inntekt blitt benyttet som indikator på fattigdom. Noen ganger er fattigdomsgrensen satt ved 50 prosent av medianinntekten, andre ganger ved 60 prosent. Oversiktene over barnefattigdom i Norden har dermed vært i tråd med andre oversikter over barnefattigdom i Europa. Det er imidlertid verdt å merke seg at for eksempel EU aldri benytter begrepet fattigdom i sine statistikker, men konsekvent referere til ulike lavinntektsgrenser som «risiko for fattigdom». Dette for ikke å ta stilling til hva som skal defineres som fattigdom i hvert enkelt land.

Inntektsfattigdomsmålet viser at andelen barn som lever i familier med lavinntekt, har vært forholdsvis stabil i Norden. Uansett om grensen settes ved 50 eller 60 prosent av medianinntekten har Sverige hatt høyest andel barn i lavinntektsfamilier i hele denne perioden og også den sterkeste økningen (figur 1 og 2). Situasjonen i de andre landene avhenger av hvilket mål man tar utgangspunkt i. Island, det nordiske landet som ble hardest rammet av finanskrisen, kan vise til en svak reduksjon fra 2004 til 2011, uansett fattigdomsmål.[4] I hele perioden ligger barnefattig-

4. Dette kan både henge sammen med den økonomiske nedgangen og dermed lavere medianinntekt og med innretningen på krisetiltakene. Hvilke to av disse mulige forklaringene som har hatt størst betydning for nedgangen i barnefattigdom, har vi ikke sett analyser av.

Figur 1: *Andel barn under 18 år som lever i familier med inntekt under 60 prosent av medianinntekten. 2004–2011. Prosent.*
Kilde: Eurostats statistikkbank.

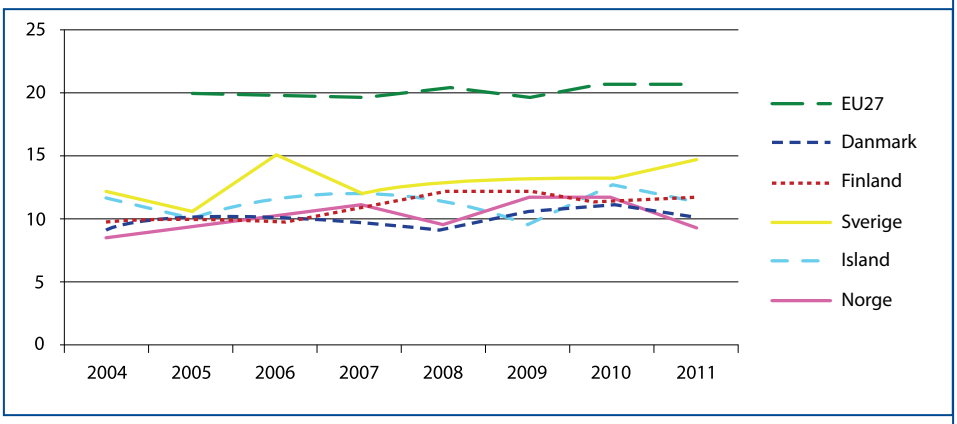

Figur 2: *Andel barn under 18 år som lever i familier med inntekt under 50 prosent av medianinntekten. 2004–2011. Prosent.*
Kilde: Eurostats statistikkbank.

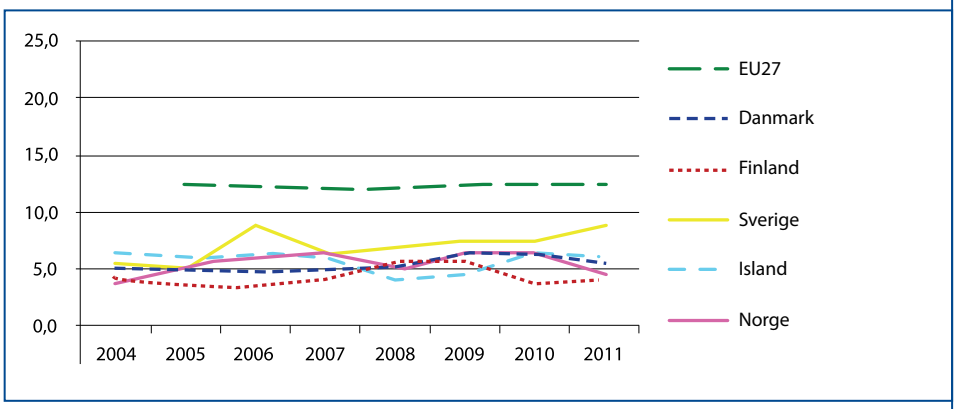

dommen i de nordiske landene langt under snittet for EU-landene.

Nå må det bemerkes at det er fluktuasjoner i barnefattigdomsrater fra år til år, slik at valg av startpunkt og sluttpunkt i en periode har betydning for hvilket inntrykk man får av utviklingen. Hadde vi for eksempel sett på utviklingen i Sverige fra 2005 til 2011, ville økningen vært mye kraftigere (4,3 prosentpoeng), mens vi ville sett en svak nedgang dersom man hadde sammenliknet 2006 med 2011 (0,5 prosentpoengs reduksjon). Det er derfor viktig å se på utviklingen i et langt perspektiv for å få et korrekt inntrykk av hva slags trend det er snakk om. Mens figur 1 gir inntrykk av stabil utvikling, kan lengre tidsserier fortelle en annen historie. Finske analyser (basert på en litt annen beregningsmetode enn Eurostats) viser for eksempel barnefattigdommen økt fra 5 prosent i 1995 til 12,5 prosent i 2005 (Valtioneuvosto 2009 i Tarki 2010). Tilsvarende viser tall fra Norge at andelen barn med lavinntekt har økt fra 7 prosent i 1996 (Epland mfl 2011: 24) til nesten 12 prosent i 2010 (figur 1). Altså en langt kraftigere økning enn figuren under gir inntrykk av.

Dersom vi i stedet for ettårig lavinntekt bruker treårig lavinntekt som fattigdomsmål, blir utslagene av valg av tidsperiode mindre markert, samtidig som andelen fattige barn reduseres. Forskjellene mellom Norden og resten av Europa er de samme. Mens andelen barn i familier med inntekt under 60 prosent av medianinntekten minst to av de siste tre årene var nesten 13 prosent i EU-landene i 2011, var andelen mellom 3 og 5 prosent i de nordiske landene (Eurostats statistikkbank).[5]

Når det gjelder fordelingen av fattigdom innad i de nordiske landene, er det i hovedsak de samme faktorene som øker fattigdomsrisikoen. Foreldres yrkesaktivitet er faktoren som slår aller sterkest ut. Stor betydning har også foreldrenes utdanningsnivå. Videre er barn av enslige forsørgere overrepresentert blant de fattige. I alle de nordiske landene er dessuten barn med bakgrunn fra såkalte ikke-vestlige land sterkt overrepresentert blant de fattige (Kaur 2013, Deding og Gerstoft 2009, Salonen 2012),[6] noe som henger sammen med at denne delen av befolkningen har lavere utdanningsnivå og lavere syssel-

5. *Eurostat er den eneste sammenliknbare datakilden her. Går man til nasjonale oversikter, kan andelen barn med vedvarende lavinntekt være høyere. For eksempel viser norske data at andelen barn med vedvarende lavinntekt var nær 7 prosent i perioden 2009–2011, basert på gjennomsnittlig treårsinntekt i perioden (Kaur 2013:57).*

Figur 3. *Andel personer under 18 år som bor i hushold som mangler minst tre av ni essensielle levekårsgoder. 2011. Prosent.*
Kilde: Eurostats statistikkbank, basert på EUSilc.

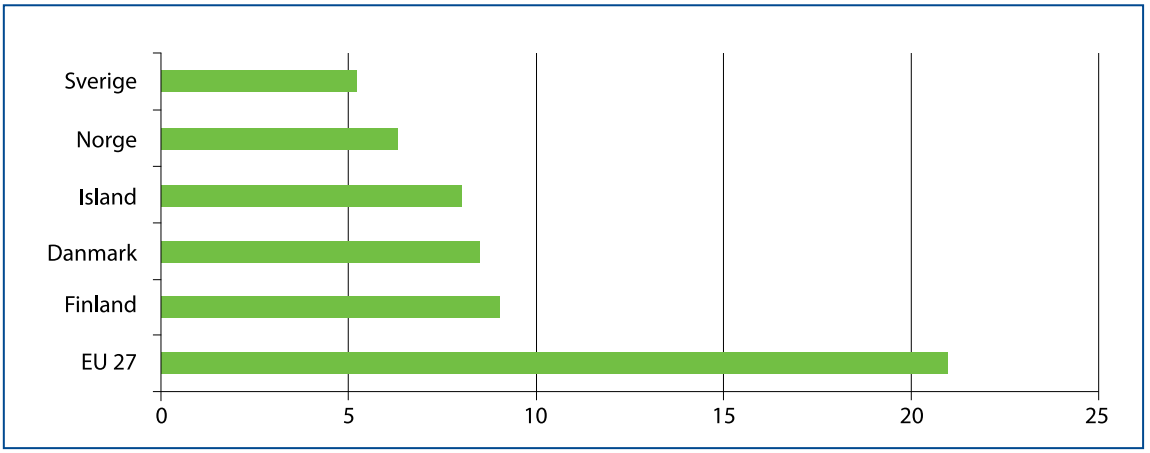

settingsgrad enn majoritetsbefolkningen. Fattigdom rammer altså de samme gruppene i de nordiske landene, og denne fordelingen av fattigdom er lite følsom for valg av fattigdomsgrense.

Uansett om vi velger å sette en fattigdomsgrense ved 50 eller 60 prosent av medianinntekten og uansett om man velger å avgrense fattigdom ved ettårig eller treårig inntekt, vil en viss andel av barn i Norden falle under grensen. Da blir neste spørsmål: er det andre indikatorer enn lavinntekt som tilsier at nordiske barn har så dårlige levekår at det kan karakteriseres som fattigdom?

Materiell deprivasjon

I de akademiske diskusjonene om fattigdomsmål er det mange som har tatt til orde for at det er bedre å studere fattigdom ved å ta utgangspunkt i de faktiske levekårene en person eller en familie har, enn i inntektsnivået. En måte å gjøre dette på er å fastsette et minimumsbudsjett (Borgeraas og Øybø 2003), en annen å se konkret på hvilke levekårsgoder en person mangler (Hansen og Hussain 2013).

Både EU og FN lager oversikter over levekårsdeprivasjon i barnefamilier. I EUs levekårsundersøkelse (EU Silc) spør man om husholdningen mangler ni spesifikke levekårsgoder,[7] og dersom husholdningen mangler minst tre av disse, karakteriseres man som materielt deprivert. Andelen barn under 18 år som bor i husholdninger som faller inn under denne karakteristikken, er langt lavere i Norden enn i EU-landene (figur 3).

Også FNs beregninger av materiell deprivasjon viser at nordiske barn kommer godt ut sammenliknet med barn i andre land. Ut fra en liste over 14 ulike levekårsgoder er det for eksempel mellom 0,3 og 1,5 prosent av nordiske barn som mangler tre eller flere goder, mens gjennomsnittet for 29 europeiske land er 9,8 prosent (Unicef 2012: 13).

Disse to eksemplene på materiell deprivasjon blant barn i Norden illustrerer på den ene siden at det finnes barn i de nordiske landene som opplever til dels stor materiell deprivasjon, selv om andelen barn som mangler viktige goder er langt mindre i Norden enn i de fleste andre land. På den andre siden viser de at omfanget av materiell deprivasjon varierer avhengig av hvilke og hvor mange goder som inkluderes i en indeks og hvor grensen trekkes. En slik levekårsorientert tilnærming til fattigdomsmåling står dermed overfor like vanskelige valg som en inntektsbasert. For hvor skal man «trekke grensen mellom en tilfredsstillende pakke med levekårskomponenter (ikke-fattigdom) og en utilfredsstillende pakke (fattigdom)» (Fløtten og Pedersen 2008: 35), og hvilke goder skal inngå i en slik pakke?

Som nevnt foran er et av kritikkpunktene mot det relative, inntektsbaserte fattigdomsmålet at mange barn som vokser opp i familier med lav inntekt i realiteten har mange av de samme levekårsgodene eller forbruksartiklene som andre barn. En norsk analyse av sammenhengen mellom sosiale og materielle levekår og inntektsfattigdom blant barn støtter ikke helt denne påstanden. Dersom man kun ser på ett og ett levekårsgode vil man finne at mange av de fattige barna har dette godet, men fattige barn har langt fra samme levekår som andre barn når man vurderer hele levekårspakker. Konvensjonelle mål på inntektsfattigdom treffer dermed ikke så dårlig som noen vil ha det til (Fløtten og Pedersen 2009: 47).

Uansett hva slags fattigdomsmål som benyttes, er det tydelig at

6. *Når det gjelder betydningen av innvandringsbakgrunn, gjelder dette for barn i Sverige, Norge og Danmark. Vi har ikke tall fra Finland eller Island som kan fortelle om samme mønster gjør seg gjeldende der.*

7. *Har ikke råd til*
I) å betale husleie, strømregninger eller lignende
II) å holde adekvat temperatur i hjemmet
III) å takle uventede utgifter
IV) spise kjøtt, fisk eller et protein ekvivalent hver annen dag
V) en ukes ferie borte fra hjemmet,
VI) en bil
VII) en vaskemaskin
VIII) et farge-TV eller
IX) en telefon.

barn i Norden kommer bedre ut enn barn i andre land, og det er grunn til å spørre hva som kan forklare dette.

Hvordan beskytter den nordiske velferdsmodellen mot fattigdom?

De lave fattigdomsratene i de nordiske landene kan ikke forstås uten å se til særtrekk ved de nordiske velferdsmodellene og den nordiske fordelingspolitikken. Forklaringen ligger ikke i en spesifikk fattigdomspolitikk, men i at fordelingselementet er viktig på så mange politikkområder.

For det første vektlegges utdanning sterkt i alle de nordiske landene. Utbygging av barnehager, enhetsskolen, kostnadsfri utdanning og etter- og videreutdanningsopplegg har gitt en høyt utdannet befolkning. Internasjonal forskning tyder på at utdanningsmobiliteten er større i Norden enn i andre land (Hertz mfl. 2007), selv om det er langt igjen til foreldres utdanningsnivå ikke har betydning for barns utdanningstilbøyelighet. Utdanningsnivået har stor betydning for inntektsnivået i familien, og barnefattigdommen er større i familier der foreldrenes utdanningsnivå er lavt (se for eksempel Deding og Gerstoft 2009, Nadim og Nielsen 2009). I tillegg har foreldrenes utdanningsnivå betydning for om barn selv ender opp som fattige som voksne (OECD 2008, Lorentzen og Nielsen 2009).

For det andre har blant annet en omfattende familiepolitikk medført høyt sysselsettingsnivå blant nordiske kvinner. Barnehageutbyggingen er allerede nevnt, de sjenerøse permisjonsordningene i forbindelse med fødsel er et annet eksempel. Toinntektsfamilien reduserer den økonomiske sårbarheten i småbarnsfasen og bidrar til lave barnefattigdomsrater. Det er særlig i familier med svak eller ingen yrkestilknytning vi finner de fleste fattige barna (Nadim og Nielsen 2009, Deding og Gentoft 2009).

Det tredje elementet er særtrekk ved arbeidsmarkedspolitikken og lønnsdannelsen. Høyt utdanningsnivå og familievennlige ordninger fremmer arbeidsmarkedsdeltakelse, mens høy organisasjonsgrad og systemet for lønnsforhandlinger tilskrives mye av æren for at inntektsforskjellene er mindre i Norden enn i andre land (NOU 2009:13). Det at alle som er i jobb er sikret et rimelig inntektsnivå, er ytterligere med på å styrke arbeidets vern mot fattigdom. Dette kan for eksempel leses ut av statistikker over andelen arbeidende fattige. Mens et gjennomsnitt på 7,5 prosent av EUs borgere faller inn under kategorien «in work at risk of poverty», er det samme tilfelle for 3–5 prosent av de nordiske borgerne (heltid) (Eurostats statistikkbank).

Det fjerde særtrekket som kan trekkes fram er de offentlige overføringene. Dersom familiene ikke er i stand til å forsørge seg selv gjennom eget arbeid, er nordiske borgere svært ofte dekket av en inntektssikringsordning. De sosiale overføringene bidrar til å senke fattigdomsratene. Sammenliknet med andre europeiske land er reduksjonen i lavinntektsandel relativt høy som følge av de sosiale overføringene (Salonen 2011: 18, Normann mfl. 2013: 56). I tillegg griper det progressive skattesystemet inn i den primære inntektsfordelingen og skaper en jevnere fordeling av disponibel inntekt. Og sist, men ikke minst, har alle de nordiske landene direkte inntektsoverføringer til barnefamilier i form av barnetrygd (child allowance).

Endelig er tilbudet av offentlige helse- og omsorgstjenester og boligpolitiske virkemidler med på

å kompensere for eventuelle brister i evnen til egenforsørgelse. Verdien av disse tjenestene er ikke inkludert i internasjonale sammenlikninger av fattigdom. Den faktiske forskjellen i fattigdom i Europa er derfor trolig større enn inntektsfattigdomstallene tilsier. Den nordiske befolkningens tilgang til universelle, offentlige tjenester bidrar til utjevning av levekårsforskjeller (Bhuller og Aaberge 2010, Salmi 2012). En slik utjevning finner ikke på samme måte sted i land uten et universelt tjenestetilbud.

Samlet sett bidrar disse elementene til en beskyttelse mot fattigdom i Norden. På den ene siden er politikken innrettet mot å sørge for så lave fattigdomsrater som mulig i utgangspunktet, særlig gjennom vektlegging av politikk som fremmer full sysselsetting. På den andre siden bidrar ulike former for «kompenserende» politikk til at familier hjelpes ut av fattigdom, for eksempel ved satsing på arbeidsmarkedstiltak eller ved overgang til permanente inntektssikringsordninger dersom arbeid ikke er en opsjon.

Dessuten må det ikke glemmes at de nordiske velferdsstatene også tilbyr målrettede tjenester og kortsiktige overføringsordninger som medfører at levekårene kan opprettholdes på et visst nivå selv i en fattigdomssituasjon. Eksempler på tjenester som reduserer den

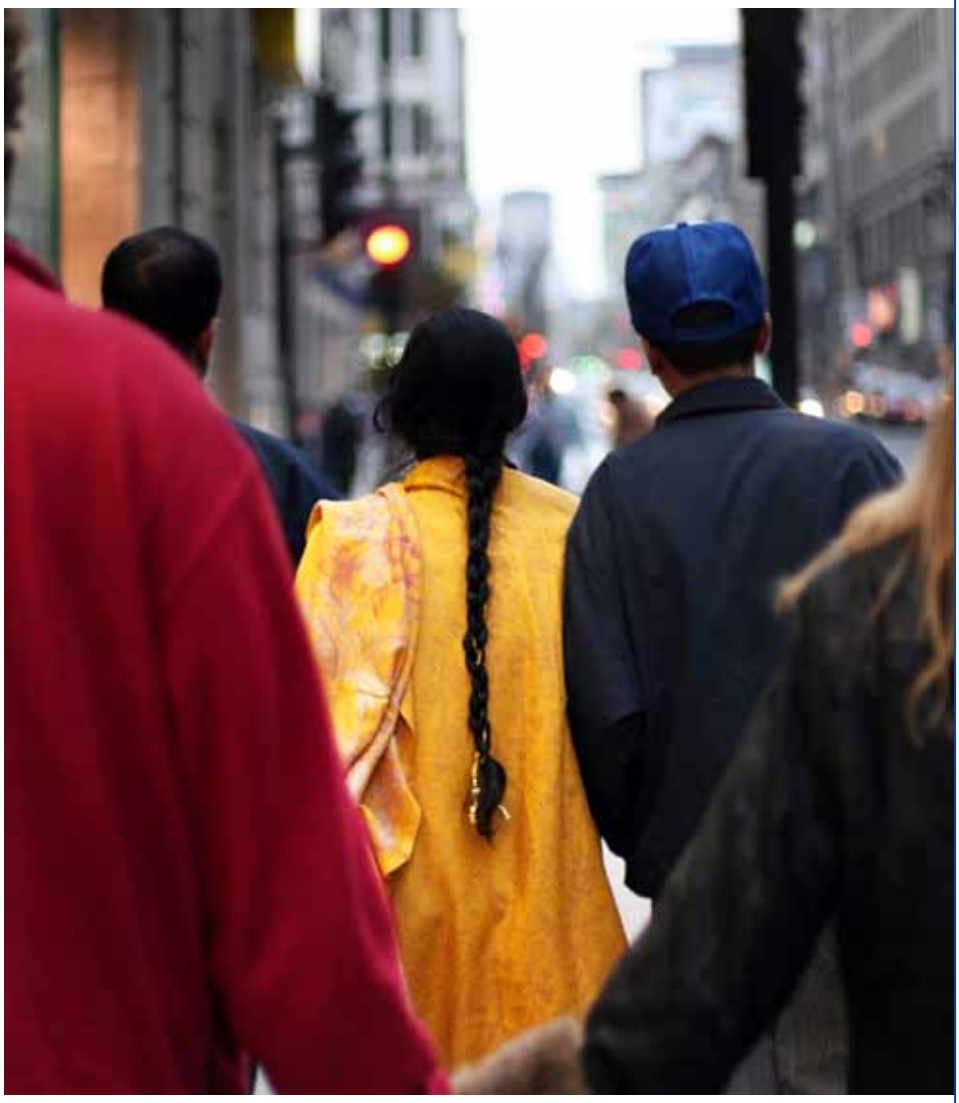

umiddelbare levekårseffekten av fattigdom er: tilbud om gratis ferie- og fritidsaktiviteter, utlån av sportsutstyr, ungdomsklubber, leksehjelp, eller støtte til bursdags- eller julefeiringer (Nuland mfl. 2009, Salmi 2012). Denne typen ordninger har imidlertid ingen kortsiktig (og muligens heller ingen langsiktig) effekt på selve fattigdomsratene, men de bidrar til å redusere de sterkeste levekårsutslagene av å vokse opp i fattigdom.

Hvor ligger sårbarhetene?

Til tross for denne positive beskrivelsen av den nordiske modellens relative suksess i bekjempelsen av barnefattigdom, skal det ikke underslås at også de nordiske landene står overfor utfordringer.

En åpenbar utfordring er knyttet til *befolkningsendringer*. Barnefattigdomsratene er særlig høye i enkelte deler av innvandrerbefolkningen. Tall fra både Norge og Sverige viser at barnefattigdomsratene blant innvandrere er høyere enn de totale barnefattigdomsratene selv etter mange års botid (Salonen 2012, Epland og Kirkeberg 2009). Høye fattigdomsrater i innvandrerbefolkningen er altså ikke noe som løser seg av seg selv. En viktig årsak til høy barnefattigdom i enkelte innvandrergrupper er lav sysselsetting blant kvinnene. Dette utfordrer den nordiske to-inntektsmodellen. De nordiske velferdsstatene er tuftet på høy sysselsetting blant både kvinner og menn. Den høye levestandarden er et resultat av nivået på den samlede familieinntekten, og levestandarden i en-inntektsfamilier blir tilsvarende lavere. Bedre blir det ikke da vi vet at mange innvandrere er å finne i lavlønnsyrker og at de ofte har mer barnerike familier enn majoritetsbefolkningen. Det er vanskelig å se for seg en bedring på denne situasjonen uten at sysselsettingsratene øker, samtidig som det er mange årsaker til at sysselsettingen er lav blant mange innvandrerkvinner. Forklaringene her spenner fra språk-, helse- eller kompetanseforklaringer via direkte eller indirekte diskriminering, til forklaringer som vektlegger kulturelle forskjeller og motstand for eksempel mot kvinnelig yrkesaktivitet i småbarnsfasen.

Og, i tillegg til at to-inntektsmodellen gir generelt gode levekår i befolkningen, gir den også høye husholdinntekter og dermed høye medianinntekter. Som følge av dette er fattigdomsgrensene høye i Norden, særlig i Norge.[8] Skal fattigdomsnivået i en-inntektsfamiliene holdes nede ved hjelp av inntektsoverføringer, betyr dette at overføringene må være svært sjenerøse, og da blir den fattigdomsreduserende politikkens legitimitet raskt satt på prøve.

Velferdsstatens finansieringsgrunnlag er en annen kritisk faktor. Alle de nordiske landene er i starten av en eldrebølge som vil ha konsekvenser for det offentlige utgiftsnivået. Som følge av en aldrende befolkning vil utgiftene til pensjoner og helse- og omsorgstjenester gå opp, samtidig som skatteinntektene vil gå ned. Særlig i Finland vil utgiftsveksten være markert (Fløtten mfl. 2013). I en slik situasjon kan sjenerøsiteten i de offentlige overføringene reduseres, og det *kan* bli en kamp om velferdsmidlene der utgiftene til eldre øker på bekostning av overføringer til barnefamilier.

I analyser av sjenerøsiteten til den svenske velferdsstaten viser Palme mfl. (2012) at kompensasjonsnivået i flere av inntektsoverføringene har sunket ned til eller under OECD-gjennomsnitt. Tilsvarende viser Salonen (2011) hvordan den økonomiske familiepolitikken i Sverige har fått stadig mindre effekt på barnefattigdoms-

8. *I kjøpekraftjusterte Euro var den norske fattigdomsgrensen nesten dobbelt så høy som den greske i 2011 (statistikkbanken til Eurostat).*

ratene de siste 15 årene. Et eksempel fra Norge er den manglende reguleringen av barnetrygden. Denne inntektsoverføringen til barnefamiliene er ikke justert siden 1996. Hadde den blitt redusert i tråd med lønnsutviklingen, ville dette ha redusert fattigdomsandelen i barnefamilier med flere prosentpoeng (NOU 2009:10). I Finland, som i Sverige og Danmark, har den fattigdomsreduserende effekten til sosialhjelpen blitt redusert siden 1990. Dette viser seg ved sterkt økende fattigdomsrater blant sosialhjelpsmottakere (Kuivalainen and Nelson 2012).

Den tredje utfordringen er knyttet til *fattigdomsbegrepets legitimitet*. Det er ingen generell, felles forståelse innad i hvert enkelt nordisk land om hvilke livssituasjoner som skal kalles fattigdom. Dette ble tydelig illustrert i medieoppslagene etter at den danske regjeringen i juni sluttet opp om fattigdomsbegrepet og fattigdomsmålet som ble foreslått av det regjeringsoppnevnte ekspertutvalget. Mens noen av kommentatorene ønsket en dansk fattigdomsgrense velkommen og så på dette som et fornuftig virkemiddel for å innrette politikken til beste for de fattige, mente noen at grensen var altfor streng til at den kunne ha noen relevans. Andre igjen mente at det å snakke om fattigdom i Danmark var meningsløst i seg selv. Dersom selve fattigdomsbegrepet ikke har legitimitet, blir det vanskelig å få oppslutning om fattigdomsreduserende politikk, men det er helt uunngåelig at en fattigdomsdefinisjon og fattigdomsgrense skaper offentlig debatt. Denne debatten er tvert imot helt nødvendig. Diskusjoner av den typen som oppsto i Danmark etter at ekspertutvalget hadde avgitt sin rapport, og som oppstår i alle de nordiske landene fra tid til annen, er helt nødvendig for å kaste lys over hva slags fenomen fattigdom er, hva slags økonomiske og materielle livssituasjoner som oppfattes som uverdige og hvilke tiltak som eventuelt kan bidra til å endre situasjonen.

Oppslutningen om den fattigdomsreduserende politikken avhenger også av hva som anses å være årsaken til fattigdom. Dersom det kan stilles spørsmål ved om det er noen grad av frivillighet ved fattigdommen, vil oppslutningen om fattigdomspolitikken sannsynligvis synke. Sosial tillit er en viktig forutsetning for den nordiske velferdsmodellen, og for at oppslutningen om politikken skal vedvare, må befolkningen må ha tillit til at alle yter etter evne og får etter behov. Selv om barns behov som regel betraktes som særlig viktige, er det ikke gitt at alle typer fattigdomsreduserende politikk får oppslutning siden det som hovedregel vil være de voksne i familien som mottar støtten.

Til tross for at de nordiske landene i dag oppviser lavere barnefattigdomsrater enn de andre europeiske landene, og denne situasjonen må forstås ut fra særtrekk ved de nordiske velferdsmodellene, kan man altså ikke ta for gitt at disse særtrekkene er uforanderlige. Denne politikken har ikke klart å hindre at barnefattigdomsratene har økt i flere av de nordiske landene de siste tiårene. Dette tydeliggjør at innsatsen mot barnefattigdommen krever en kontinuerlig diskusjon av hvordan de nordiske velferdsmodellenes politikk og virkemidler kan innrettes slik at de i størst mulig grad tar hensyn til barns situasjon.

Referanser, se side 72

TEKST: Tapio Salonen
FOTO: Svein Erik Dahl

Hur förstå ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer i Norden?

I ett historiskt perspektiv kan den aktuella uppmärksamheten kring ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer i Norden tolkas som något överraskande. Den ekonomiska fattigdomen, särskilt bland barnfamiljer, äldre och sjuka, skulle successivt försvinna som ett resultat av införandet av breda välfärdsreformer.

Den klassiska fattigdomen förväntades efter andra världskriget minska gradvis med en inneboende logik genom införandet av generella familjepolitiska reformer i form av såväl direkta stöd till hushållen, som t.ex. barn- och bostadsbidrag, som utbyggnad av högkvalitativ service och omsorg. Under några årtionden från 1960-talets början till 1980-talet framstod de nordiska länderna som särskilt ambitiösa att införa sociala reformer som undanröjde ekonomisk och social sårbarhet. I en internationell jämförelse framstod ökningen av sociala utgifter som andel av landets BNP i t.ex. Sverige som exceptionell, från 12 procent 1960 till 33 procent 1980. Det är under denna reformoptimistiska era i de nordiska länderna som den nordiska välfärdsmodellen med sin betoning på generella och generösa välfärdsordningar myntades som en specifik välfärdsregim. Till skillnad från liberalt marknadsorienterade och konservativt familjebaserade välfärdsregimer i västländerna framstod Norden som ett tydligt alternativ med stark betoning på offentlig och skattebaserad omfördelning. Genom en stark välfärdsstat skulle klyftor minskas och god kvalitet i utbildning, vård och omsorg garanteras för alla. Modellen förutsatte en hög arbetsintensitet med en effektiv och konkurrenskraftig arbetsmarknad. Fram till 1980-talet syntes inga allvarliga kristecken på denna internationellt uppmärksammade välståndsutveckling. Givetvis fanns det redan i utgångsläget skilda förutsättningar och varierade ambitioner mellan de nordiska länderna men sammantaget framstod Norden som en föregångare till en aktiv och inkluderande välfärdsmodell.

Tendenser och perspektiv

I det följande ligger fokus på att diskutera hur man skall förstå senare års uppmärksamhet på barnfattigdom i de nordiska länderna. Hur kommer det sig att frågan om ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer återigen dykt upp på den politiska dagordningen? Avspeglar det tillfälliga kristendenser relaterat till ekonomiska konjunkturer eller specifika sårbarheter hos vissa utsatta hushållsgrupper eller handlar det mer om strukturella och systemrelaterade förändringar i de nordiska länderna? I vilken grad spelar ökade förväntningar och ambitioner om tryggade livsvillkor in i bilden? I detta begränsade utrymme kan inte något entydigt eller uttömmande svar på dessa komplexa frågor ges utan avsikten är att lyfta fram tendenser

och perspektiv som kan anses vara angelägna i fortsatta välfärdspolitiska överväganden.

Ökade ambitioner i en föränderlig tid

Med FN:s barnkonvention har barns rätt att inte behöva växa upp under så pass ekonomiskt begränsade förhållanden att det påtagligt begränsar deras möjligheter att utvecklas som alla andra barn blivit en tydlig måttstock att leva upp till. Vad innebär detta för materiellt välmående länder? I barnkonventionen anges alla barns rätt till en skälig levnadsstandard (artikel 27), att detta skall ske utan diskriminering (artikel 2) samt ”säkerställas till det yttersta av landets tillgängliga resurser” (artikel 4). Detta innebär att barns faktiska levnadsvillkor skall relateras till hur levnadsstandarden ser ut i deras omgivning och att samhället har en skyldighet att stödja och stärka barnfamiljernas ekonomiska och materiella villkor så att varje barn, oavsett föräldrars förmåga, har möjligheter att utvecklas på ett betryggande vis jämfört med andra barn i sin omgivning. Barnkonventionen måste ses som en förstärkt uppgift för det officiella samhället att kompensera de eventuella socioekonomiska brister som finns i familjen. EU har nyligen presenterat tydliga rekommendationer för att satsa på en social investeringspolitik med långtgående ambitioner för medlemsländerna (EU 2013). För att bryta ojämlika villkor för barn

och deras familjer pekar man ut en reformstrategi med tre huvudingredienser;

1. tillgång till adekvata resurser,
2. tillgänglighet och god kvalitet i barns omsorg och utbildning och
3. barns egen rätt att delta och påverka.

I mångt och mycket låter det som den reformstrategi som de nordiska länderna uppmärksammades för under välfärdsutvecklingens rekordår fram till 1980-talet.

Oroväckande tendenser

Frågan är hur ekonomiskt utsatta barns och deras familjers socioekonomiska ställning utvecklats i Norden under senare år? Kan man hävda att det går i önskvärd riktning genom att andelen ekonomiskt utsatta barn minskar och att skillnaderna i livsvillkor i förhållande till barn i mer välmående hushåll efterhand har minskat? I ett jämförande perspektiv till andra jämförbara länder (i EU och OECD) ligger barnfattigdomen i de nordiska länderna fortsatt på en förhållandevis låg nivå. Men avståndet till andra länder har under de senaste årtiondena successivt minskat. Enligt OECD ligger förvisso samtliga nordiska länder under OECD-snittet när det gäller andel barn i familjer med högst 50 procent av landets medianinkomst men ökningen har varit högre i flera nordiska länder från mitten av 1980-talet och framåt (www.oecd.org). Detta gäller inte minst för Sverige som uppvisar den högsta ökningen bland samtliga OECD-länder, från 4,7 till 8,4 procent. Danmark däremot ligger oförändrat kvar på drygt 6 procent.

I en närmare analys av den ekonomiska familjepolitikens betydelse för att minska den ekonomiska utsattheten bland barnhushållen i Sverige märks en tydlig trendförändring i Sverige (Salonen 2011, Försäkringskassan 2013). Den ekonomiska familjepolitiken i Sverige omfattar ett dussintal transfereringar av såväl försäkringar (t.ex. föräldraförsäkring), generella bidrag (framför allt barnbidraget) som behovsprövade stöd (som bostadsbidrag, vårdbidrag och underhållsstöd) och omfattade ca 70 miljarder SEK år 2012. Sammantaget utgör dessa direkta stöd till barnfamiljerna ca 10 procent av deras disponibla inkomster. Utan dessa samhällsstöd skulle ca 25 procent av barnhushållen i Sverige haft en inkomstnivå på under 60 procent av landets medianinkomst (EU:s definition risk-of-poverty). När familjepolitiska stödsystem medräknats hamnar denna relativa inkomstfattigdom fram till 2000-talets inledning på 8–9 procent. Mellan 2003 och fram till 2010-talets inledning ökar sedan denna relativa fattigdom stegvis upp till 15 procent bland barnhushållen i Sverige.

Detta visar att den fattigdomsbekämpande effekten av familjepolitiken under senare år tycks avta högst avsevärt och till viss del kan förklara den ökade relativa fattigdomen bland de svenska barnhushållen. Slutsatsen man kan dra är alltså att den ekonomiska familjepolitikens klassiska uppgift att verka fattigdomsbekämpande trendmässigt har minskat under det senaste årtiondet i Sverige. Effekten av välfärdspolitiska insatser för ekonomiskt utsatta barnfamiljer tycks i de nordiska länderna generellt avta något under senare år men har fortfarande en större fattigdomsdämpande effekt än i många andra jämförbara länder i EU och OECD (Unicef 2012, Eurostat 2013).

Välfärdspolitikens roll

Lärdomen är att det har betydelse i vilken grad som ländernas välfärdspolitik förmår uppfylla ambitioner

om fattigdomsbekämpning och utjämning mellan olika grupper i samhället. Självklart kan man inte bortse från strukturella, konjunkturella och demografiska faktorers betydelse för ekonomisk utsatthet t.ex. för barnfamiljer. Två centrala orsaksfaktorer för barnfattigdomen i de nordiska länderna är föräldrarnas anknytning till arbetslivet och deras mentala och fysiska hälsa. Den uppblossade debatten om barnfattigdom i Norden måste förstås genom föräldrarnas förmåga till egenförsörjning och deras förankring i arbetsliv och offentliga trygghetssystem. Strukturella betingelser som arbetsmarknadens funktionsförmåga, utbildningsmöjligheter, tillgång till bostäder och service utgör grundläggande förutsättningar för hushållen men poängen jag vill lyfta fram i detta sammanhang är att vi också måste beakta välfärdsstatens förändrade förmåga att verka utjämnande och inkluderande.

Välfärdspolitikens styrka minskar

Frågan är ifall det pågår en långsam konvergens av de nordiska ländernas välfärdsambitioner jämfört med andra västländer. Inkomstskillnaderna bland barnhushållen har varit lägre men tenderar under de senaste årtiondena att öka i samtliga nordiska länder och för flera av dessa länder snabbare än t.ex. OECD-länderna i stort (OECD:s family database). Från att tidigare ha satsat mer skattefinansierade insatser på barn- och familjepolitik ligger numera de nordiska länderna förvisso över OECD-snittet men under länder som Irland, Storbritannien och Frankrike numera (www.oecd.org/els/social/expenditure). En preliminär slutsats är att välfärdspolitiken i de nordiska länderna fortfarande spelar en viktig roll för att utjämna levnadsvillkor och bekämpa fattigdom men att dess särpräglade genomslag minskat i styrka under senare år och därigenom medverkar till att förstärka ekonomiska skillnader i befolkningen.

Indexering saknas

I Sverige t.ex. saknas en automatisk prisuppräkning i de sociala skydden, vilket har uppmärksammats på senare tid (Finanspolitiska rådet 2013, Konjunkturinstitutet 2013). Avsaknad av en inkomstindexering i de centrala bidragssystemen urholkar gradvis välfärdssystemens betydelse och förmåga att bekämpa fattigdom och skillnader i levnadsvillkor bland barnfamiljerna. Genom att hålla kvar t.ex. barnbidrag, föräldra- och arbetslöshetsförsäkring på oförändrade nivåer under en följd av år minskar deras betydelse och därmed urspungliga syften. Detta är ett slags icke-beslut i besparingssyfte som sällan uppmärksammas. Lägg därtill att flera socialförsäkringar skärpt sin restriktivitet när det gäller vilka som har rätt till ersättning överhuvudtaget eller blir hänvisade till låga miniminivåer vid sjukdom, arbetslöshet eller vid barnafödande.

Ökat fokus på barnfattigdom

Den offentliga uppmärksamheten kring barnfattigdom är ett relativt nytt tema i de nordiska länderna (Nadim & Salonen 2009). Från att ha varit en icke-fråga i några årtionden har fattigdomsfrågan, i synnerhet fokus på barnfattigdom, växt i styrka som en följd av EU-anslutning, ökad ekonomisk ojämlikhet och sårbarhet bland barnfamiljer och barnrättsorganisationers kampanjer för att leva upp till Barnkonventionens målsättningar. Lite överraskande tycks barnfattigdomsfrågan ha fått störst genomslag i Norge och Sverige i den offentliga debatten och genom parlamentariska utredningar och planer. Detta till trots är inte frågan om ekonomisk utsatthet en särskilt uppmärksammad fråga i de nationel-

la planer för att bekämpa fattigdom och social exklusion (NAP:s) som lämnas till EU årligen.

Vägval i välfärdspolitiken

Hur ser då möjliga och rimliga strategier ut för att minska och på sikt eliminera barnfattigdomen i de nordiska länderna? Två centrala lärdomar kan identifieras från efterkrigstidens välfärdspolitik.

För det första att fattigdom inte bäst bekämpas genom riktade åtgärder mot de utsatta hushållen utan genom breda policyåtgärder inom samhällslivets olika områden. Det är genom att dra undan grunden för bakomliggande orsaker till ekonomisk utsatthet som fattigdomen adresseras på ett effektivt sätt. Under den reformoptimistiska eran fram till 1980-talet skedde detta genom att införa breda inkluderande reformer inom många samhällsområden som gradvis utjämnade hushållens basala levnadsvillkor och den uppenbara utsattheten i fördelningspolitikens lägsta trappsteg. Under de senaste årtiondena har vi däremot sett en policyförskjutning som återigen fokuserar på riktade individåtgärder för individer och hushåll som tenderar att marginaliseras i våra nordiska länder.

För det andra att välfärdsutvecklingen och dess fördelningspolitiska roll inte är förutbestämd. I de nordiska länderna har det funnits en nostalgisk självbild av att välfärdsbygget i princip är färdigt och endast behöver justeras marginellt. I forskningen har det också funnits föreställningar om välfärdsförmåners oåterkallelighet vilka, mot bakgrund av senare års besparingsåtgärder visat sig vara naiva och ogrundade. En statisk och självgod hållning har under senare år tenderat bortse från de snabba förändringar som även de nordiska länderna genomgår i termer av globalisering, urbanisering och migration. Arbetslivets omvandling, demografiska förändringar och bostads- och utbildningspolitikens utformning är vitala ingredienser för en snabb fortsatt samhällsomvandling. Frågan är i vilken grad som välfärdspolitiken förmår att förnya sig i takt med dessa förändringar. I alla de nordiska länderna märks besvärande tendenser till en förstärkt in- och outsiderproblematik där befintliga välfärdsinsatser inte förmår att minska klyftorna mellan etablerade och marginalhotade befolkningsgrupper.

Dessa lärdomar visar att välfärdspolitiken i de nordiska länderna står inför fortsatt stora utmaningar. Detta gäller inte minst uppgiften att bekämpa fattigdom och ojämlika uppväxtvillkor för barn och unga. Det är genom att bryta mönster av polarisering och utsatthet i unga år som framtida ojämlika levnadsvillkor bekämpas allra bäst.

Strategier mot barnfattigdom i de nordiska länderna på 2010-talet måste omfatta en allsidig reformpolitik i linje med de erfarenheter som gjorde den nordiska välfärdsmodellen internationellt uppmärksammad. Det är genom en samlad social investeringspolitik på såväl lokal, regional som nationell nivå som ojämlika villkor i hälsa och levnadsvillkor kan åtgärdas (se t.ex. Malmökommissionen 2013).

En första kortsiktig uppgift är att mildra effekter av att barn och unga utestängs från naturliga arenor och aktiviteter på grund av försörjningshinder. Den långsiktiga uppgiften är, att i linje med EU:s rekommendationer (EU 2013), fortsätta reformarbetet för att skapa ett inkluderande och socialt rörligt samhälle som ger alla barn och unga möjligheter att utvecklas utifrån sina förutsättningar.

Referanser, se side 72

Fra virkeligheten

KAPITTEL 3

TEKST: Gerd Vidje
ILLUSTRASJON: Bente Jørgensen

Susannes historie

Susanne på 18 år vokser ikke opp i en A4-familie. Hun begynte tidlig å bekymre seg for foreldrene sine og har aldri hatt mye penger. Samtidig begynte hun tidlig å tenke over hvordan hun vil leve sitt eget liv. Dette er en bit av hennes historie.

Susannes første kontakt med barnevernet var da hun var to år. Da hadde foreldrene hennes allerede skilt lag. – Mamma var ikke i stand til å ta vare på meg, hun misbrukte alkohol og på en eller annen måte ble vel situasjonen hos oss oppdaget av barnevernet. Jeg husker ikke noe fra den tiden, men jeg fornemmer angsten. Jeg flyttet til pappa og var selvsagt knyttet til mamma og ville ha kontakt med henne. Hun var mye på farten. Når jeg ikke fikk tak i henne, trodde jeg hun var død, og jeg gråt og gråt. Det husker jeg veldig godt. Jeg hadde jo ingen forstand på alkohol, men med tiden forsto jeg jo hvordan det hang sammen. Mamma har fått mange, mange sjanser av meg, men for noen år siden ga jeg henne opp. Hun har sveket meg dypt.

Jeg nekter å akseptere at alkoholismen hennes er en sykdom. Hun har gjort alkoholmisbruk til en livsstil og har satt alkoholen foran barnet sitt. For noen år siden fikk mamma et barn til i et nytt forhold – og nå er jeg bekymret for lillebroren min.

Klarte å ta meg inn

I dag går Susanne på videregående skole i Oslo. Siden barneskolen har hun byttet skole tre ganger.

– Jeg kan ikke si at jeg er blitt direkte mobbet på skolen. Jeg har dårligere erfaringer med enkelte lærere som har vært sure og ugreie mot meg.

På ungdomsskolen ble jeg med i et ungdomsmiljø som ikke var bra. Vi var frekke og rå i kjeften. Vi lånte klær av hverandre og det var ingen som kom fra hjem med noe særlig penger. Etter hvert kom jeg på kant med de andre jentene der. En dag ble jeg trengt opp i et hjørne på skolen og bedt om å ta av meg buksa, en bukse jeg hadde lånt av en av dem. Da tok pappa grep, han hjalp meg så jeg fikk bytte til en ny skole.

Det var en tøff overgang, jeg dro jo med meg den frekke måten å uttrykke meg på – og det falt selvsagt ikke i god jord. Jeg var sikkert frastøtende. Heldigvis skjønte jeg det og tok meg inn. Jeg reflekterte over min egen væremåte og ba rett og slett elever og lærere om unnskyldning. Etterpå ble det noen gode år, hvor jeg hadde det bra på skolen og fikk all den hjelp og støtte jeg trengte.

Hos far

Susanne forteller om faren sin som hun sier har vært hennes trygge havn opp gjennom oppveksten. De bor sammen i en liten leilighet i Oslo. Faren er 40 år og uføretrygdet.

– Pappa har alltid gjort det klart at vi har lite penger, så jeg har forventet lite. Så lenge jeg kan huske har vi snakket om hvor vanskelig det er å vokse opp andre

steder i verden, så tross alt har vi det bra. Jeg kunne jo ha lyst på ting, men jeg visste hvor grensen gikk og at det ofte var umulig.

Barnevernet har fulgt Susanne opp gjennom årene. Noen ganger tett på, andre ganger langt unna og umulig å få tak i. Hun har fått god hjelp i perioder og vært misfornøyd med hjelpen i andre. Hun har vært en ivrig fotballspiller, og utgiftene til utstyr og trening ble betalt av barnevernet.

– Nå sliter jeg med en skade, og trener ikke før jeg er helt restituert, sier hun.

I en periode bodde Susanne i et kollektiv som ble tildelt av barnevernet.

– Pappa er småkriminell, forklarer Susanne, han selger hasj og har også sittet inne. Jeg er bekymret for pappa, selv om det er lite dramatikk rundt dette til hverdags. Jeg vil ikke at han skal holde på med dette. Det kan være mye ståk og renn av folk som skal kjøpe hasj, men vi har gjort en avtale om at det skal være stille etter klokka åtte om kvelden. Jeg har eget rom. Pappa sover i stua. Pappa vet at han ikke strekker til og er åpen om at jeg trenger noe mer enn ham.

Selvstendig og målbevisst

Susanne får stipend fra Lånekassen, et stipend som er behovsprøvd ut fra inntekten og formuen til forsørgerne hennes, altså far. Stipendet har hun fått fra hun ble 15 år, og siden har hun håndtert sin egen økonomi. Det er på om lag 7000 kroner i måneden.

– Når jeg er deppa, tenker jeg på dem som er glade i meg, sier Susanne, og forteller om kjæresten som hun har hatt i over ett år.

– Jeg hadde en god venninne gjennom mange år, men hun er flyttet til Stavanger, så vi har ikke så mye kontakt lenger.

Susanne og kjæresten vil gjerne flytte sammen og prøver å få hjelp fra barnevernet eller NAV til å skaffe en bolig. Susanne er opptatt av fremtiden; målet hennes er å utdanne seg til politi.

(Intervjuet er anonymisert)

– Susanne var egentlig for ung til å være med i nettverket vårt. Hun var så sterk, hun ble tatt på alvor på skolen og sa da hun kom hit som 15-åring, at hun ville bli politi og ta andre valg enn foreldrene sine, sier Gro Kristiansen, fagkoordinator i Voksne for barn.

TEKST: Gerd Vidje
FOTO: Svein Erik Dahl

Ungt nettverk – en arena for unge

For tre år siden fikk Voksne for barn en henvendelse om Susanne fra barnevernet. Det var begynnelsen på et tett og godt forhold mellom Susanne og Gro Kristiansen som er fagkoordinator i Voksne for barn.

Fra da av har Susanne deltatt i Ungt nettverk. Det er et nettverk for ungdom som er 16 år og eldre med foreldre som er rusavhengige eller har psykiske vansker. Nettverket samles to ganger i året og er etablert for at ungdom som vokser opp med disse belastningene skal ha mulighet til å møte andre i samme situasjon. Arbeidet

Sitater fra ungdommer i Ungt nettverk

«Uten mat fungerer ikke kropp og hode. Mange barn legger seg sultne.»

«Når en familie har dårlig råd, får en ikke de samme muligheten som andre – drømmer og håp forsvinner.»

«Jeg tror de andre ungene synes det var kjedelig å være sammen med meg, for lekene mine ble aldri fornyet.»

«Hvis du blir bedt i bursdag, er det lettere å si at du skal bort.»

«Jeg gikk i hettegenser og tights hele vinteren, men ble aldri spurt eller snakket med om hvorfor.»

«Foreldre burde bli pålagt kurs i økonomistyring, når de mottar stønad.»

Bildet til venstre: *– I nettverket trenger vi ikke å forklare hverandre alt, for vi har kjent på de samme følelsene. Ingen dømmer hverandre, og vi kan legge bekymringene våre bort for en stund, sier Susanne.*

i Ungt nettverk gjør det også mulig å dokumentere, systematisere og formidle de unges kunnskap og erfaringer.

– Det handler om å få frem erfaringene og behovene til ungdom som lever med store belastninger og utfordringer, som vi neste omgang formidler til offentlige myndigheter og andre beslutningstakere på dette området. Å møte andre i samme situasjon opplever mange som befriende, de slipper å forstille seg. De kan ta av seg masken. På nettverksamlingene fokuserer vi ikke på den enkeltes konkrete oppvekst eller historie. Vi snakker sammen, og mange utrykker erfaringer, behov og stemninger kreativt gjennom tekst, teater, musikk og kunst, forteller Gro.

Blir eksperter på å finne løsninger

Å vokse opp med store bekymringer og utfordringer skaper ofte utenforskap og ensomhet. Noen har ikke nok mat og klær, kan ikke ta med venner hjem og må si nei til å være med på aktiviteter. Å være på siden og ikke med i fellesskapet gjør noe med barn. De kan få dårlig selvbilde, dårlig psykisk helse eller utvikle psykisk sykdom som voksne.

– I Ungt nettverk opplever disse ungdommene at de er flere, og mange blir bevisst sin egen styrke. De er ofte eksperter på å finne løsninger i hverdagen og oppsøke det som ikke koster penger. Mange er som Susanne, de ser ikke på seg selv som et offer. De er sterke og fast bestemt på å leve livet annerledes enn foreldrene sine. Vi bygger videre på de sterke sidene deres.

Nå må Susanne gjøre jobben selv. Hun havnet først i feil miljø, så begynte hun å tenke på hvordan hun skal leve livet på sin måte, sier Gro.

Fakta om *Voksne for barn*

Voksne for barn (VfB) er en landsomfattende frivillig medlemsorganisasjon som arbeider for barn og unges psykiske helse og oppvekstvilkår. VfB formidler behovene til barn med vanskelige erfaringer gjennom:

- Ungt nettverk, et nettverk for ungdom som har foreldre med psykiske problemer og/eller rusproblemer
- Ungt nettverk lokalt, møteplasser for ungdom med utfordringer i familien arrangeres lokalt og ledes av ungdom med egen erfaring
- Medvirkningsprosesser blir arrangert jevnlig
- Videreformidling av kunnskap til fagpersoner med ansvar for barn og unge
- For mer informasjon: www.vfb.no

I november utgir *Voksne for barn* rapporten «Barn i Norge 2013» med temaet Barnefattigdom. Den inneholder artikler som belyser temaet og hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i fattigdom. VfB ønsker å bidra i debatten rundt barnefattigdom for å holde temaet høyt på dagsorden, slik at forståelse og kunnskap om hva som er til god hjelp, blir større.

TEKST: Inga Dora G. Markussen
FOTO: Silje Bergum Kinsten/norden.org,
Jørgen Chemnitz og Mats Holmström/norden.org

Mange grønlandske børn har svære kår

I 2010 levede knap 12 procent af børnene i Grønland i relativ økonomisk fattigdom og oplevede social ulighed. En 34-årig mor fortæller her, at hun synes, det er hårdt ikke at kunne give sine børn en bedre opvækst.

Børnetalsmand Aaja Chemnitz Larsen og Børnerettighedsinstitutionen har lige udgivet en rapport om børnefattigdom i Grønland.

Første gang, fokus var rettet mod børnefattigdom i Grønland, var i 2007. En Health Behaviour in School-aged Children (HBSC)-undersøgelse viste, at 17 procent af børnene gik sultne i seng eller kom sultne i skole, fordi der ikke var nok mad derhjemme. Resultaterne vakte stor debat i Grønland, og fik betegnelsen »de sultne børn«. Dengang medførte debatten en række politiske tiltag, som skulle mindske problemet. Der blev etableret familiecentre, i 2009 blev børnebidraget hævet fra 758 DKK per barn til 1000 DKK per barn, madpakkeordninger blev indført på skolerne, og der blev satset på tidlig indsats overfor sårbare gravide og sårbare familier. Trods indsatserne viser en ny undersøgelse, at der stadig er børnefattigdom i Grønland.

Grønland topper i Norden

Debatten om »de sultne børn« blusser nok op igen, når offentligheden får indsigt i rapporten "Ingen børn skal vokse op i fattigdom". Den er netop offentliggjort af Børnerettighedsinstitutionen MIO med Børnetalsmand Aaja Chemnitz Larsen i spidsen.

Undersøgelsen ser på den disponible indkomst i husstande med børn i alderen op til 18 år i perioden fra 2002 til 2010. Den viser, at 11,7 procent af alle børn

i år 2010 levede i relativ økonomisk børnefattigdom målt ud fra OECD's relative fattigdomsmål på 50 procent af medianindkomsten.

Til sammenligning var tallene for Finland på 5,3 procent, i Norge på 6,1 procent, Danmark på 6,5 procent og i Sverige på 7,3 procent.

Ingen fattigdomsgrænse

For at forstå den grønlandske virkelighed skal man vide, at størstedelen af arbejdsstyrken er ufaglært. Mange ernærer sig som fiskere og fangere samt via sæsonpræget arbejde. Ud af arbejdsstyrken på 26.537 personer i 2010 var ledigheden på 7,7 procent og i 2011 var ledighedsprocenten på 9,4 procent. De høje tal afspejles også i rapporten »Ingen børn skal vokse op i fattigdom«. Her konkluderer rapporten, at 40,5 procent af alle børn boede i husstande, der modtog offentlig hjælp. 31,8 procent af disse boede i husstande, der modtog 30.000 DKK eller mere om året i offentlig ydelse.

Rapportens konklusion kommer ikke helt bag på Børnetalsmand Aaja Chemnitz Larsen. Hun har været direktør for en kommunal velfærdsforvaltning og ved, at der er mange, som søger hjælp.

– Fattigdomsbegrebet er en svær størrelse, og vi kan alle på et eller andet tidspunkt i vores liv komme ud for at skulle leve for få penge. Værre står det til for de familier, som lever i langvarig fattigdom. De er specielt udsatte for sociale uligheder i sundhed og trivsel. Vi har også en stor mellemgruppe af børn og unge, som lever lige over fattigdomsgrænsen, men stadig må leve med afsavn, fordi pengene er små i dagligdagen. Det er ikke godt nok, og der skal gøres en større indsats for at komme problemet til livs, siger Aaja Chemnitz Larsen.

Hun og Børnerettighedsinstitutionen MIO anbefaler, at der indføres en national fattigdomsgrænse, der blandt andet tager højde for naturalieøkonomi.

– Der bør føres tilsyn med omfanget af børnefattigdom, så det løbende kan vurderes, om den falder eller stiger. Samtidig bør fattigdommen måles og monitoreres ud fra flere indikatorer, siger hun og henviser til en anden undersøgelse, »Unges trivsel i Grønland 2011«, som udkom i foråret.

– Den rapport viser, at unge fra de økonomisk dårligst stillede familier har væsentligt dårligere fysisk

og psykisk helbred. De har en risikobetonet sundhedsadfærd, og har i højere grad en opvækst præget af vold, seksuelle overgreb og alkoholmisbrug. For denne gruppe af børn skal der gøres en særlig indsats for at bryde den sociale arv og sociale ulighed, påpeger Aaja Chemnitz Larsen.

Mange fattige i min by

Undersøgelsen »Ingen børn skal vokse op i fattigdom« har også set på, hvor i landet fattigdommen er størst. Her er det Syd- og Nordgrønland, der er hårdest ramt. Desuden viser rapporten, at risikoen for at være fattig er størst, når husstanden består af enlige forældre, hvis husstandens voksne er yngre end 30 år, hvis der er mange børn i familien og hvis man bor i en bygd.

En 34-årig enlig mor, der bor i en by i Sydgrønland, beretter om, hvordan hun oplever det at leve i fattigdom. Hun har tre børn, hvoraf den ældste er teenager, og hun kender alt for godt til at skulle spinke og spare. Hun og børnene får samlet sociale ydelser på 1800 DKK udbetalt i begyndelsen af måneden og knap 1100 DKK 14 dage senere. Det er i alt knap 3000 til forbrug om måneden, som også skal dække tøjbudget.

– I år får jeg et bidrag fra min teenagesøns far, som er afgået ved døden. Det sker lige før min søns fødselsdag, og kun derfor har jeg råd til at give ham hans store fødselsdagsønske, en Samsung Galaxy mobil, fortæller moren, som ønsker at være anonym af hensyn til sine børn. Hun har været alkoholiker, men en afvænning har ført hende på det rette spor, også hvad økonomien angår.

– Børnene lægger mærke til, at der er lidt mere i skabene, end da jeg drak. Nu køber jeg de mest basale fødevarer: pålæg, brød, morgenmand og deslige. Vi køber mest importeret kød, såsom "en uges middag" (forskellige udskæringer af typisk svinekød, red.). Desværre er børnene mest vant til dansk mad og spiser kun grønlandsk mad, når jeg serverer hvalkød. Det sker dog alt for sjældent, fordi det er dyrere, fortæller moren.

Hun oplever, at der er mange fattige i den by, hun lever i.

– Mange går og låner penge i dagene, før de sociale ydelser bliver udbetalt. Det er ikke sundt for os. Jeg ville ønske, jeg kunne flytte herfra, så børnene kan få en bedre opvækst. Her er der ingen jobs, og derfor arbejder jeg på at forbedre mine folkeskolekarakterer, så jeg kan tage en uddannelse. På den måde kan jeg komme videre med mit liv, siger moren.

Forebyggelse er bedst

I de sidste mange år har Grønland satset på, at unge kommer i uddannelse, men det går for langsomt. Kun en ud af fire unge kommer i gang med en ungdomsuddannelse efter endt folkeskole.

Børnetalsmanden ønsker, at der satses på forebyggende indsatser og mere opsøgende arbejde for at bryde den negative sociale arv og ulighed.

– Ved blandt andet at udvikle sundhedspolitikker på daginstitutions- og skoleområdet og lave andre konkrete indsatser her, vil man være i stand til at nå ud til næsten alle børn og deres forældre. Ændring af levevaner kræver også, at forældrene inddrages. Vi skal passe på ikke fortabe os i en diskussion om fattigdomsgrænser. I stedet bør vi handle. Det skylder vi vores børn, lyder budskabet fra Børnetalsmand Aaja Chemnitz Larsen.

"Ingen børn skal vokse op i fattigdom" er netop offentliggjort af Børnerettighedsinstitutionen MIO med Børnetalsmand Aaja Chemnitz Larsen i spidsen.

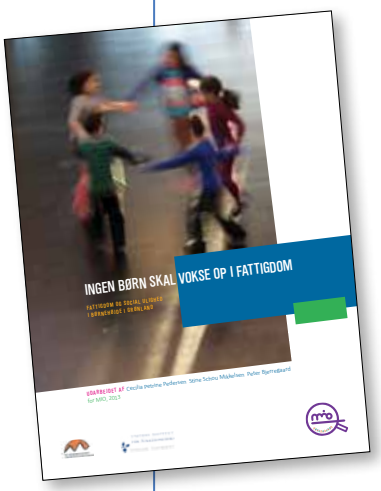

TEKST: Lasse Winther Wehner
FOTO: Alexander Shalamov og Ida Schmidt

Projekt 'I gang' får unge mødre i gang

De mødes hos Mødrehjælpen – unge mødre uden job, med begrænset netværk og i farezonen for at ende i fattigdom, hvis ikke de kommer på rette spor med uddannelse og arbejde. Hos Mødrehjælpen får de hjælp til at komme i gang.

For syv år siden blev projekt 'I gang' iværksat af Mødrehjælpen via en satspuljebevilling fra Socialministeriet. Mødrehjælpen er en privat humanitær organisation, der rådgiver og støtter børnefamilier, som har det svært.

Ulla Krogager, rådgivningschef i Mødrehjælpen i Aarhus, var oprindelig projektleder og er nu overordnet ansvarlig for indsatsen i Aarhus.

– Mødrehjælpen var allerede dengang begyndt at samle grupper af helt unge mødre, der sjældent passede godt ind i de selvetablerede mødregrupper af eksempelvis 30-årige med fast bopæl, arbejde/uddannelse og parforhold. De unge kom let til at føle sig udenfor og forlod ofte grupperne. I Mødrehjælpens grupper har det afgørende betydning, at man møder ligestillede.

For at udnytte Mødrehjælpens særlige ekspertise på området, og deres kontakt til mødrene, blev projektet oprettet med fokus på den tværfaglige vinkel, hvor uddannelse og arbejde er essentielt ud over det at samle selve grupperne. Der samarbejdes tæt med jobcentrene, som også har givet tilskud til, at nogle af mødrene kan deltage i projektet.

– Vi har mange aktører involveret. Jordemoder, sundhedsplejerske, socialrådgiver, uddannelses- og erhvervsvejleder – og en kontaktperson på Mødrehjælpen. Mødrene er tilknyttet projektet i op til 1½ år, hvor nogle perioder er mere intense end andre. Uanset, så arbejder vi gennem hele forløbet fra første dag på, at pigerne skal i uddannelse eller arbejde, understreger Ulla Krogager.

At blive en anden rollemodel

Hvis man vil være en del af fællesskabet, så er uddannelse og arbejde meget vigtigt, og disse tanker var medvirkende til, at projektet blev startet. Derudover hæver det også levestandarden, og rigtig mange mødre, der kommer til Mødrehjælpen, har brug for at være en anden rollemodel for deres barn, end de måske selv har haft.

– Det kan vi også hjælpe med, siger Ulla Krogager. Når man er gravid og skal til at være forælder, tænker mange over, hvad det er, de gerne vil tilbyde deres barn. Man bliver måske konfronteret med sin egen barndom og tænker at "jeg vil i hvert fald ikke gøre lige som min mor eller far." På den måde er graviditeten fuld af motivation, og de unge vil gerne tale om det. Problemet kan være, at de simpelthen ikke ved, hvad man gør i stedet. Her kan vi hjælpe med nye rollemodeller og strategier.

Mødrehjælpen hjælper mange unge mødre som er på Statens Uddannelsesstøtte (SU) eller kontanthjælp, men mødrene oplever sig ikke som sådan som fattige. Økonomien betyder selvfølgelig noget, hvis man pludselig skal til at betale 6000 kroner for en lejlighed og kun har en SU. Det er jo udfordrende nok for studerende uden børn at få det hele til at hænge sammen, men de unge forsørgere har en ekstra mund at mætte og skal også have børnepasning med videre, hvis de f.eks. skal have studiejob eller lignende.

– Heldigvis er der gode regler for boligsikring i Danmark, og det er da heller ikke der, vi oplever de største økonomiske problemer, siger Ulla Krogager. De kommer, når mødrene begynder at studere, og der pludselig skal være råd til nye vinterstøvler og flyverdragt eller en computer til uddannelsen. Mødrehjælpen har i nogle tilfælde midler til at yde støtte.

– Det er menneskelig fattigdom, vi snakker om her. En hel del af mødrene mangler ganske enkelt netværk og opbakning. Vi har en netværkscafé hvor deltagerne kan komme og spise sammen og have deres barn med, og fædrene kan også komme. Det drejer sig om at få opbygget bæredygtige relationer.

Svære betingelser for forhold

Selvom fædrene er velkomne og eksempelvis kan deltage i fødselsforberedelse, så oplever Mødrehjælpen oftest, at kæresteforholdene går i stykker.

– Det er jo ofte teenagere, der står på tærsklen til at skulle være forsørgere og måske samtidig skal ud at have en bolig for første gang. Når start på uddannelse eller arbejde også kommer ind i billedet, så kan de unge næsten mangle et ekstra ben at stå på. Her oplever vi, at mødrenes instinkter typisk udvikler sig hurtigere end fædrenes

– og derudover er korte forhold, når man er helt ung, jo ikke usædvanligt.

I tæt kontakt med hele målgruppen

Mødrehjælpen har lavet et samarbejde med Regionen, så al jordemoderkonsultation til de unge foregår i Mødrehjælpens lokaler.

– Alle, der går til jordemoder i Aarhus og er under 23 år, kommer herigennem, siger Ulla Krogager og peger mod det tilstødende lokale. Deltagerne i projektet er gravide eller nybagte mødre fra 15 til 25 år, og gennemsnittet ligger på 20 år. Vi har en samtale, hvor vi fortæller om de krav og forventninger, der følger med – ikke mindst i forhold til uddannelse/arbejde – og så tænker pigerne over, om de er klar til det. Langt de fleste siger ja.

Selve moderskabet, og det at få en god tilknytning til sit barn, står også centralt. Det overordnede mål er job og uddannelse, og for at det skal lykkes, må privatlivet fungere. Der arbejdes for, at børnene får en kærlig og tryg opvækst gennem gode, kærlige relationer, så børnene oplever noget robusthed.

– Vi har jo med en gruppe at gøre, der ofte selv har haft nogle sårbare opvækstforhold, og som måske ikke har været vant til at have en tæt tilknytning. Allerede fra pigerne starter her som gravide, fortæller vi, hvad der er vigtigt for et barn og forsøger at vise gode rollemodeller. Pigerne skal hjælpes til at opbygge gode netværk og få brugbare handlekompetencer.

Bestået eksamen er højdepunktet

Til når en mor får sit eksamensbevis, har Mødrehjælpen et helt ritual, hvor de sætter flag op og giver mødrene en gave.

– Det er højdepunktet at opleve, at det gør en forskel at turde gå ind i sådan en relation, og blive der, selvom man er bange for at vise tillid, fordi man har prøvet at blive afvist af voksne mange gange. Hver gang en pige kommer herned med sit eksamensbevis, og man kan mærke, at vi er lykkedes, er det en fantastisk fornemmelse.

Det handler om tillid og relationer – og at man overhovedet åbner øjnene for, at livet kan leves på en anden måde, end man har lært hjemmefra. Så kan man flytte meget. Det kræver gode rollemodeller og mentorer samt uddannelse og job. Sådan siger Ulla Krogager fra Mødrehjælpen i Danmark, da NVC møder hende i Aarhus.

TEKST: Nino Simic
FOTO: Benis Arapovic, Per Wilkens og Jenny Leyman

Malmökommissionen inspirerar till förändring

2008 visade en folkhälsoenkät att klyftan i Malmö mellan dem med bästa hälsa och dem med sämsta var större än på 40 år. Trenden är internationell, men Malmö bestämde sig för att försöka göra något åt det. Man beslutade att tillsätta en Kommission för ett socialt hållbart Malmö med uppdrag dels att ta fram vetenskapligt underlag när det gäller hälsoläget och de bakomliggande sociala faktorerna, dels lägga fram förslag på åtgärder.

– Vi bestämde oss för att ta tag i problemen från grunden, berättar Katrin Stjernfeldt Jammeh, socialdemokrat och sedan i somras kommunstyrelsens ordförande i Malmö. Vår resa började med att vi diskuterade, läste, sökte inspiration både i Sverige och utomlands.

WHO-rapporten ”Closing the gap in a generation” blev en viktig inspirationskälla och följeslagare i diskussionerna. Rapporten, som sammanställdes under ledning av Sir Michael Marmot, professor i epidemiologi och folkhälsa vid University College i London, analyserar och slår fast de bakomliggande sociala faktorernas betydelse för ojämlik hälsa och lägger fram konkreta förslag som medlemsländerna kan genomföra. Budskapet i rapporten är tydligt: social orättvisa är en fråga om liv och död och omställningsarbetet tar minst en hel generation.

– Vi visste att Denny Vågerö, professor i medicinsk sociologi vid Chess, Centre for Health Equity Studies, var en av kommissionärerna som tog fram WHO:s rapport, som ville förmå länderna att arbeta på nationell nivå för att skapa jämlikhet. Den svenska regeringen var inte beredd att ta initiativ på nationell nivå, men i Malmö ville vi gå vidare. Vi tog kontakt med Denny Vågerö och bestämde att detta var rätt för oss, vi ville göra en lokal motsvarighet till WHO-rapporten.

Sociala faktorer bakom ojämlikhet

Att uppdraget som Malmökommissionens ordförande gick till Sven-Olof Isacsson, professor emeritus i socialmedicin, var inte så konstigt. Sven-Olof Isacsson var i början på 1990-talet ansvarig för Folkhälsorapport för Malmö kommun där man gjorde en noggrann analys av Malmöbornas hälsa. Man hade god överblick över hur olika typer av sjukdomar fördelade sig över staden och deras relation till olika sociala faktorer, exempelvis ekonomi, sysselsättning och utbildningsnivå. Redan då visade data på enorma skillnader mellan olika stadsdelar bl.a. med upp till åtta års skillnad i medellivslängd.

– Det var fullständigt solklart redan då att man borde jobba systematiskt med att förändra bakomliggande sociala faktorer, säger Sven-Olof Isacsson, som

VIKTIGA FAKTORER som skapade en effektiv Malmökommission.

LEGITIMITET – Kommissionen fick sitt uppdrag från högsta politiska ledningen i Malmö.

OBEROENDE – Kommissionärerna var oberoende i sitt arbete med att ta fram kunskapsunderlaget. Politikerna fattar sedan beslut om hur förslagen ska användas.

VÄL FORMULERADE DIREKTIV – Direktiven var tydliga, bl.a. med att de föreslagna åtgärderna skulle vara genomförbara i Malmö.

VAL AV KOMMISSIONÄRER – Kommissionärerna var en blandning av forskare och praktiker med väldokumenterade och unika kunskaper om Malmö.

FÖRANKRING – Politikerna, både majoritetens och oppositionens, hölls informerade under hela processen.

VETENSKAPLIGHET – Underlagsrapporterna baserar sig på forskning och förslagen på åtgärder utgår från den kunskapen.

även efter folkhälsorapporten har haft engagemang för Malmö.

Klar rågång mellan forskning och politik

När den nya Malmökommissionen sjösattes, hade både Katrin Stjernfeldt Jammeh och Sven-Olof Isacsson en fullständigt kristallklar inställning till rågången dem emellan:

Kommissionen skulle ta fram sina förslag helt oberoende av politikernas påverkan. Uppdraget var att ta fram vetenskapligt underlag som bas för hur hälsan ska kunna förbättras för alla Malmöbor, särskilt för de mest utsatta. Utifrån det materialet skulle kommissionen lägga fram konkreta och genomförbara förslag. När förslagen väl var överlämnade till kommunstyrelsen skulle det bli politikernas sak att besluta om genomförandet.

– I direktiven till kommissionens arbete tryckte vi dels på att förslagen skulle vara konkreta, dels att vi ägde frågorna så att vi verkligen skulle kunna genomföra förändringar, säger Katrin Stjernfeldt Jammeh.

Kommissionärerna var en blandning av forskare och praktiker med unika kunskaper om Malmö. Varje kommissionär ansvarade för

Til venstre: Katrin Stjernfeldt Jammeh. Til høyre: Sven-Olof Isacsson

ett område och hade till sin hjälp en arbetsgrupp sammansatt av personer med kunskaper inom området.

– Uppdraget innebar att vi skulle ta fram så mycket fakta som möjligt om hur det faktiskt ser ut i Malmö i dag, säger Sven-Olof Isacsson. En viktig faktor var också att man avgränsade arbetet och prioriterade tre områden: Barns och ungas uppväxtvillkor, Demokrati och inflytande i samhället samt Sociala och ekonomiska förutsättningar.

Kommissionens slutrapport är bara början

Arbetet resulterade i 30-talet underlagsrapporter och ett stort antal förslag som strukturerades inom sex områden: Barn och ungas vardagsvillkor, Boendemiljö och stadsplanering, Utbildning, Inkomst och arbete, Hälso- och sjukvård samt Förändrade processer för en socialt hållbar utveckling.

Men det är inte bara slutresultatet som motiverar allt arbete som lades ner – även vägen till slutresultatet var mödan värd.

– Många människor deltog i arbetet, det väckte en bred debatt i Malmö och ideella organisationer var viktiga för slutresultatet, säger Slutrapporten markerar slutet för Malmökommissionens arbete men är förhoppningsvis bara början på en process som ska leda mot en jämlikare stad.

Sven-Olof Isacsson är övertygad om att det går att förbättra livskvaliteten för alla och mest för dem som har det dåligt.

– Börja från början och släpp inte taget om något barn! Det finns ingen motsättning mellan hälsa och välfärd å ena sidan och tillväxt å den andra!

Innehållet i rapporten

Malmökommissionens slutrapport innehåller två övergripande rekommendationer:

- Att etablera en social investeringspolitik som kan utjämna skillnaderna i levnadsvillkor och gör samhällssystemen mer jämlika. Det går inte att utläsa hur det går för ett land eller en stad enbart genom ekonomiska mått. Man måste även kunna mäta ekologisk och social situation.
- Förändra processerna genom att skapa kunskapsallianser och demokratiserad styrning. Den nya typen av processer innebär att många fler aktörer än i dag ska vara delaktiga i förändringen. Den fortsatta indelningen av rekommendationer, mål och åtgärder är tredelad. Den första handlar om människors vardagsvillkor, den andra om samhällssystem och den tredje om en ny typ av processer för en socialt hållbar utveckling. Kommunen har verktyg för att påverka alla delar och ansvaret ligger på olika politisk-administrativa nivåer.

På nästa sida följer några exempel på mål och förslag på åtgärder som rör barn och unga.

→

Med målsättningen att stärka alla barns och ungas möjligheter till inflytande och delaktighet rekommenderas följande åtgärd:
Utveckla arbetet med att säkerställa barnrättsperspektivet i kommunen, till exempel genom att tillsätta en barnombudsman med särskilt uppdrag att fokusera på barns och ungas möjligheter till delaktighet och inflytande, göra barnkonsekvensanalyser av kommunala beslut och aktivt arbeta mot diskriminering mot barn och unga.

Med målsättningen att halvera barnfattigdomen fram till år 2020 för att på sikt eliminera den helt rekommenderas följande åtgärder:
Ta fram och implementera en kommunal handlingsplan för att minska barnfattigdomen, inrätta ett kommunalt familjestöd, öka tillgången till datorer och internet i hemmet hos barnfamiljer i Malmö, höj det kommunala försörjningsstödet och inför tillägg för barns fritids- och kulturaktiviteter för barnhushåll med långvarigt försörjningsstöd samt ge alla barn i Malmö tillgång till gratis kollektivtrafik inom staden.

Med målsättningen att minska hemlöshet, trångboddhet, dåliga bostadsförhållanden och dålig yttre miljö för barn och unga i Malmö rekommenderas följande:
- Ta fram ett handlingsprogram för att öka tillgången på bostäder av god kvalitet som barnfamiljer har råd med.
- Ta fram ett handlingsprogram för att åtgärda brister i miljön för barn och unga i Malmö. Beakta särskilt konsekvenserna för barn och ungas närmiljö i stadens fysiska planering och vid ny- och ombyggnation av förskolor och skolor. Förstärk insatser från Miljöförvaltningen vid misstänkta problem med fukt, mögel och skadedjur.

Med målsättningen att alla barn och unga i Malmö stad ska ha tillgång till likvärdig förskola, skola och fritidshem rekommenderas följande åtgärder
- Genomför en grundlig inventering av resursbehov i stadens utbildningsinstitutioner åtföljt av en finansieringsplan.
- Utforma kompetensutveckling och fortbildning av personal så att de följer resultaten av varje skolforms systematiska kvalitetsarbete.
- Förstärk ämnet idrott och hälsa till samtliga elever i Malmö stads skolor.

Med målsättningen att alla barn och unga i Malmö stad som slutför grundskolestudier ska uppnå behörighet till fortsatta studier på gymnasiet rekommenderas följande åtgärder
- Tidig och återkommande uppföljning av barns språkutveckling, följt av tidiga stödåtgärder vid behov.
- Riktade kompetensutvecklingsinsatser för personal avseende läs- och skrivinlärning samt språklig medvetenhet på förskolor och skolor med många barn från flerspråkiga miljöer.

Med målsättningen att alla barn i åldern 6–12 år ska ha tillgång till fritidshemsplats av god kvalitet rekommenderas följande åtgärder:
- Minska barngruppernas storlek i Malmös fritidshem till max 30 barn per avdelning som ett första steg.
- Öka andelen högskoleutbildad personal i Malmös fritidshem. Ett första mål bör vara att 75 procent av fritidshemspersonalen har högskoleutbildning.

TEKST: Caroline Jonsson

Ökade bidrag till glasögon och medicin

Majblomman är Sveriges största barnhjälpsorganisation med omkring 650 lokalföreningar. Varje förening är en del i barnets nätverk med familj, skola, fritid, hälso- och sjukvård samt socialtjänst på orten.

Lokalföreningarna delar ut bidrag till enskilda barn upp till och med 18 år. Majblommans vision är att alla barn ska kunna delta i gemenskapen med sina kamrater i skolan och på fritiden. För tjugo år sedan gav Majblommans lokalföreningar mest bidrag till fritidsaktiviteter, nöjen och kultur. Idag dominerar bidrag till nödvändiga saker som varma vinterkläder, glasögon och medicin.

Organisationen får en stor mängd ansökningar som vittnar om föräldrars eller anhörigas oro över att inte ha råd att köpa glasögon till sina barn, dolda avgifter i skolan samt brist på kostnadsfria sommarlovsaktiviteter.

Majblomman ökar utdelningen varje år. 2012 delade organisationen ut 29,9 miljoner kronor i lokala bidrag till enskilda barn. 2011 delades 27,9 miljoner kronor ut i lokala bidrag.

Majblommans tre profilfrågor:

- Alla barn har rätt till en kompensatorisk och avgiftsfri skola.
- Alla barn bör ha rätt till glasögon som medicinsk behandling eller hjälpmedel.
- Alla barn har rätt till omsorg och meningsfulla aktiviteter även under de 16 veckor om året då skolan är stängd.

Idag finns Majblomman i Sverige, Norge, Finland och Estland.

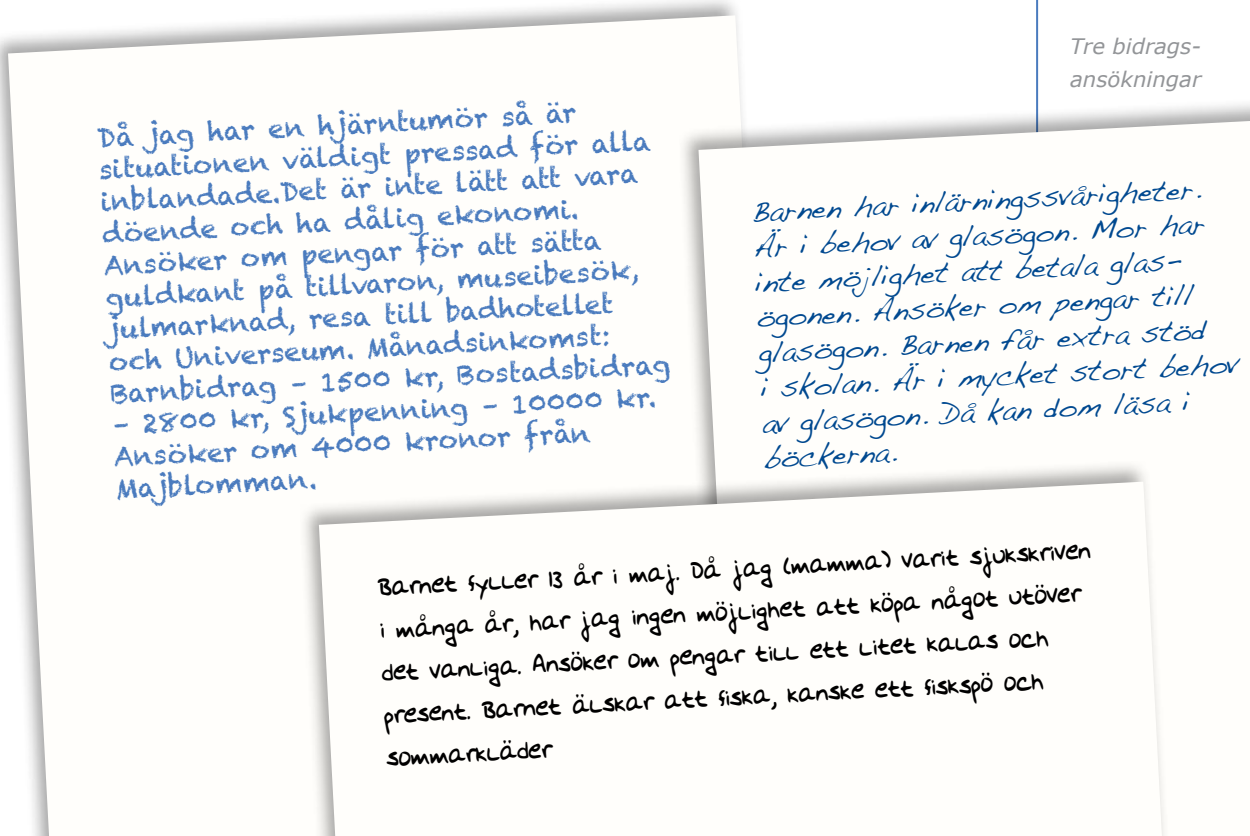

Tre bidragsansökningar

Politikk

4 KAPITTEL

Myndigheterna måste ha en helhetsbild av barnfamiljernas vardag

TEKST: Jessica Gustafsson
FOTO: Benis Arapovic

Vi måste se på barnfamiljernas vardag ur ett mer omfattande perspektiv, säger Finlands omsorgsminister Susanna Huovinen som efterlyser en myndighetsverksamhet som har koll på helhetsbilden av barnets situation. Hon vill se ett mer tvärsektoriellt samarbete.

1 NVC anbefaler
2 Fakta
3 Fra virkeligheten
4 Politikk
5 Fra forskning
6 Internasjonalt blikk
7 Tips
8 Summary Samantekt Tiivistelmä

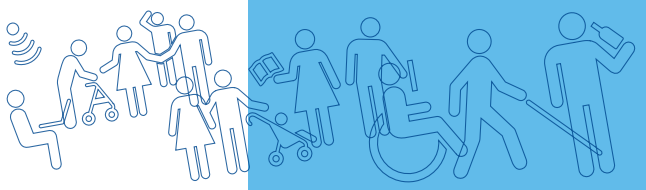

Regeringens åtgärdsprogram mot fattigdom
Den finländska regeringens tväradministrativa åtgärdsprogram för att minska utslagning, fattigdom och hälsoproblem (2011–2015) omfattar sju teman som strävar efter att:

- stärka likabehandlingen av olika medborgargrupper
- främja hälsan genom att minska hälsoskillnaderna
- förebygga utslagning från arbetet och arbetsmarknaden
- förbättra de lågavlönades ställning
- minska utslagningen bland barn och unga
- förnya social- och hälsovårdstjänsterna
- förbättra genomslagskraften för medborgarorganisationernas arbete

Källa: Social- och hälsovårdsministeriet, Finland

– Vi har en tendens till tunnelseende då det gäller att se hur barn mår. Myndigheterna bör diskutera med varandra över sektorgränserna. Vi måste försäkra oss om att en myndighet eller expert har en övergripande bild av barnets och hela familjens situation.

Den finländska regeringen har lyft upp förebyggandet av fattigdom, ojämlikhet och utslagning som ett av sina prioriteringsområden i regeringsprogrammet 2011–2015. Med ett tvärsektoriellt åtgärdsprogram vill regeringen få flera förvaltningsområden att vidta åtgärder och samarbeta. Målsättningen är att välfärds-, hälso- och utslagningseffekterna för människorna alltid beaktas då ett beslut fattas. Huovinens ministerium, social- och hälsovårdsministeriet, har ansvar för att programmet genomförs.

– Jag tror uppriktigt att människan försöker bygga en bra och lycklig vardag för sig och sin familj men om omständigheterna blir för komplicerade och problemen samlas på hög kan det bli för svårt att själv få läget under kontroll. Därför har regeringen valt att lyfta upp ett program som fokuserar på bland annat förebyggande av fattigdom.

Tjänsterna ska utvecklas kontinuerligt

Enligt Huovinen har Finland gjort mycket för att bekämpa barnfattigdom, i synnerhet tack vare alla högkvalitativa tjänster, som den subjektiva dagvårdsrätten. Hon nämner också rådgivningstjänsterna och de sociala förmånerna, till exempel barnbidrag och olika flexibla stöd för vård av barn.

– Vi kan ändå inte nöja oss med det system vi har utan måste vara medvetna om de utmaningar och problem som barnfamiljer stöter på och se till att systemet klarar av att hjälpa personer som befinner sig i en svår livssituation, säger Huovinen.

På frågan om inom vilka områden den finländska regeringen har misslyckats med att bekämpa barnfattigdom nämner Huovinen arbetslösheten och hälsoskillnaderna mellan olika befolkningsgrupper.

– Om föräldrarna mår bra och orkar så har det naturligt nog en positiv inverkan på barnen. Dess-

utom bör vi sträva efter att trygga sysselsättning för alla. Det finns riskgrupper så som arbetslösa och ensamförsörjare men jag skulle också vilja betona att människorna befinner sig i varierande livsskeden. En ensamförsörjare med små barn kan ha det svårt men situationen kan underlättas då barnen blir äldre. Vi måste lära oss att känna igen olika familjers olika behov.

Förebyggande arbete grunden till allt

Huovinen poängterar hur viktiga de förebyggande åtgärderna är för att stoppa barnfattigdom.

– Det är vettigt både ur ett mänskligt och ekonomiskt perspektiv att familjer får hjälp i tid. Det finns ännu oändligt mycket att göra för att sprida budskapet om vikten av om vikten av tidiga insatser.

Huovinen lyfter gärna fram den prisbelönta välfärdsrådgivningen i staden Imatra som ett gott exempel. Välfärdsrådgivningen stöder barnfamiljernas välfärd och föräldraskap och försöker identifiera hjälpbehovet och hjälpa familjer i ett tidigt skede. De anställda vid välfärdsrådgivningen har för vana att träffa föräldrar och äldre syskon innan familjetillökning. Vid behov görs också hembesök. Familjerna får hjälp där problemen upptäcks och slussas inte vidare till en annan myndighet.

– Beslutsfattarna i kommunerna måste inse att de ökade kostnaderna inom barnskyddet inte kan skäras ner genom att spara in på barn- och familjetjänsterna, säger Huovinen.

Ökat samarbete nordiska ministrarna emellan

På en nordisk nivå ser Huovinen att samarbetet med att bekämpa barnfattigdom fungerar bra men att det finns fler möjligheter.

– Jag hoppas vi kan intensifiera samarbetet till exempel mellan de nordiska familjeministrarna för att utbyta erfarenheter om lyckad och mindre lyckad praxis.

Huovinen betonar också den nordiska välfärdsmodellens roll.

– Målet med den nordiska välfärdsmodellen som baserar sig på en hög beskattning är att skapa ett jämlikt samhälle. Man har insett att det är bra för hela samhället om alla är delaktiga på ett eller annat sätt. Det är en fördel för alla om barn tillåts hitta sin grej och lyckas i livet.

– Samhället måste alltid ta hand om de svaga – och utsatta barn är de allra svagaste i ett samhälle. De har ingen om inte samhället ställer upp.

Foto: Riksdagen

Susanna Huovinen (född 1972) är Finlands omsorgsminister sedan våren 2013. Sin första ministerpost fick hon 2005 i regeringen Vanhanen som trafik- och kommunikationsminister. Huovinen är utbildad magister i samhällsvetenskap och blev invald i riksdagen för socialdemokraterna 1999.

TEKST: Susanna Alakoski
FOTO: Elisabeth Ohslon Wallin

Susanna Alakoski

KRÖNIKA AV SUSANNA ALAKOSKI

”Fattigdomen är förfärlig. Av all så kallad yttre olycka är det nog den, som verkar djupast inåt.”
Så skriver Hjalmar Söderberg i Doktor Glas, året är 1905.

Allergiska barn har starka intresseföreningar och föräldragrupper som för deras talan. Som samlar in, alstrar kunskap. Påverkar barnens situation. Hundar bak i bussen, allergiska barn framme. Inga nötter i skolan. Samhället lyssnar, och agerar inkluderande. Barn i ekonomisk utsatthet

har ingen intresseförening som för deras talan. Inga starka föräldragrupper. De är hänvisade till enskilda tjänstemän om och när de far illa. Vad innebär det att ha för lite pengar?

Att inte kunna åka på skolresa, kanske du säger.

Att inte ha ordentliga vinterskor?

Att inte kunna åka på semester?

Du har fel, säger jag. Fattigdomen är betydligt mer komplex än så.

”Är det skillnad på att vara fattig nu och när du var liten?”

Frågan dyker upp på de flesta bibliotek.

”Jag vet inte”, svarar jag oftast, ”men jag tror det.”

Mina minnen av att fattas är diffusa. Jag fattades alltid, allting fattades jag. Bristen en skuggbild. Jag lärde mig att gå hand i hand med den. Inte tilltala den. Det hjälpte mig att avveckla behoven. Jag var tacksam. Bristen gjorde mindre ont när den kändes som ett tillstånd. Så vad fattades jag? Jag visste inte, inte då. Inget ord som jag använder om mig själv idag, skulle jag använt om mig själv som barn. Om du hade frågat hur är det skulle jag svarat bra. Om du hade frågat fattas du något skulle jag svarat nej. Förståelsen har behövt många år. Begripligheten. Idag tror jag att jag förstår. Jag fattades det mesta. Tandkräm, kläder, resor, skor, cykel, gympakläder. Bristen handlade om att fattas bio, teater. Att inte våga öppna dörren till biblioteket. Vi bodde trångt, saknade möbler, husgeråd, mattor. Listan kan göras lång. Det är inte nödvändigt. Du förstår säkert. Men, i min barndom fanns inga tandlösa vuxna i omgivningen. Ingen som sörplade maten. Vi som flyttade in i miljonprogrammen flyttade in i nya fina lägenheter. Vi hade aldrig haft en bättre bostad. Vi älskade varenda kvadratmeter. Kackerlackor i väggarna, otänkbart. Och finländarna som alltjämt är Sveriges största invandrargrupp. Vi var välkomna, vi blev till och med uppvaktade, hämtade med bussar, och vi erbjöds både boende och jobb. Visserligen i baracker ibland, och skitjobb ofta, men ändå. Vi var välkomna. Ingen av mina barndomsvänner blev vräkta från sina bostäder. Ordet barnvräkningar existerade inte. Skyddsnätet var finmaskigt. Hade jag varit barn idag så hade sannolikt min familj varit en vräkt familj på grund av skulder. Mina föräldrar hade förmodligen saknat tänder och socialkontoret hade förmodligen inte bekostat min träningslägerresa med simsällskapet. Jo, det är nog värre nu.

Jag ska försöka sammanfatta. Fattigdom är att inte ha talan, inflytande. Att inte tro på att man kan förändra sin situation. Det är att leva i

armkrok med hopplösheten. Man är fattig, man jobbar för låg lön, man förblir fattig. Fattigdom är skam, psykiskt lidande. Den är våldet på gatorna, den är stölderna. Fattigdomen är desperationen, uppgivenheten, den är misslyckanden i skolan. Ofrihet. Fattigdomen hotar, den begår ibland mord. För barn som växer upp med den heter den otrygghet, vräkningshot. Fattiga barn utvecklas till förvaltare som tar ansvar för familjens dåliga ekonomi. De halkar efter, får känslomässiga bekymmer. Kan inte bjuda hem kompisar (skäms), blir mobbade (inte tillräckligt fina kläder, fattas viktiga symbolprylar), får svårt med vänskap (kan inte bjuda tillbaka när man själv blir bjuden). Ekonomiskt utsatta ungar utvecklas till små familjeekonomer som tar ansvar när det är tomt i kylen. Vi avstår, väntar, avveklar oss själva från kostsamma intressen. Fattiga ungar tiger om trånga skor, slutar ställa frågor om sina behov, de lever i en ständig längtan och en ständig brist. Fattigdom skapar drömlösa tillstånd. Drömlösa tillstånd är farliga för samhället. Min enda dröm som barn: Bort.

Ställer mig ofta frågan.

Vad är välfärd, om inte skyddsnät?

Det är känt. Sociala omständigheter har en generell betydelse för den psykiska hälsan. Fattigdom tär på människors värdighet och ger människor låg social status. Ofärdsproblem som våld, brist på stöd och sämre skolprestationer är vanligare i socialt depraverade områden. Långvarig ekonomisk stress leder till nedstämdhet, bristande självkänsla. Ibland är symtomen inåtvända (självskadebeteenden). Ibland vänds de utåt.

OKTOBER I FATTIGSVERIGE

Författaren Susanna Alakoski är född 1962 i Vasa, Finland, men uppvuxen i Ystad i Skåne. Hennes uppmärksammade debutroman Svinalängorna kom 2006, vann Augustpriset och har blivit både film och teaterföreställning. Hon har givit ut antologierna Tala om klass och Lyckliga slut och romanen Håpas du trifs bra i fengelset. År 2012 utkom Oktober i

Jag tror, att när skolor och bilar brinner, så är det hopplöshetens flammor vi ser. Fattigdomens vrål; desperation, panik.
Vi måste lägga örat till och lyssna.

Gustav Jonsson beskrev det sociala arvet redan 1969: föräldrarna till buspojkarna hade en missgynnad ställning som barn, var misslyckade som medborgare och var missräknade som föräldrar. Familjer som aldrig blev insläppta i samhället. Idag benämner vi företeelsen ”social exklusion”.

Vi är många som frågar oss.

Hur bygger vi ett socialt hållbart samhälle?

Vad får det kosta?

I Utvandrarna från 1949 skriver Vilhelm Moberg:

Fattiga och föräldralösa barn utackorderades på auktion av sockennämnden ”på tjänliga ställen för möjligen bästa pris”.

Modern socialtjänst vilar på exakt samma tanke.

Sociala bekymmer ska lösas till minsta möjliga kostnad.

Det löser problemen lika lite nu som då.

Ett socialt hållbart samhälle kostar pengar.

Fattigsverige där Alakoski försöker närma sig sin tonårstid.

”Jag går i mina egna fotspår för första gången igen. Biografin träder in i mitt liv nu, trots att det utspelar sig långt efter biografin. Biografin kliver in i stegen, osalig knuffar den undan det förträngda. Den bortförklarar inte. Den förklarar inte heller. Det är sant att jag vissa dagar ser de döda. Vi befinner oss då alltid i samma kök, i samma vardagsrum, hall, badrum. Det är alltid blod där. Eller nybakat bröd. Mamma är blåslagen. Eller så är hon det inte. Pappa befinner sig i ett av sina stadium. Vi har ett litet köksbord, fyra stolar och en pall. Det är jag som sitter på pallen. Vi levde i stora kast. Det var himmel eller helvete, det var himmeln i helvetet. Går det att skriva utan att såra, går det att minnas utan att såra någon annan.”

Vi behöver en bättre bild av vad som krävs för ett bra liv

TEKST: Nino Simic
FOTO: Fredrik Sjögren og Nino Simic

– Vi vet inte riktigt hur mycket barnfattigdom vi har på Färöarna. Men vi håller på att samla statistik för att skaffa oss en bild av hur stort eller litet problemet är. Det säger Färöarnas premiärminister Kaj Leo Holm Johannesen. – Vi samlar in statistik för att så småningom definiera vad som behövs för ett gott liv.

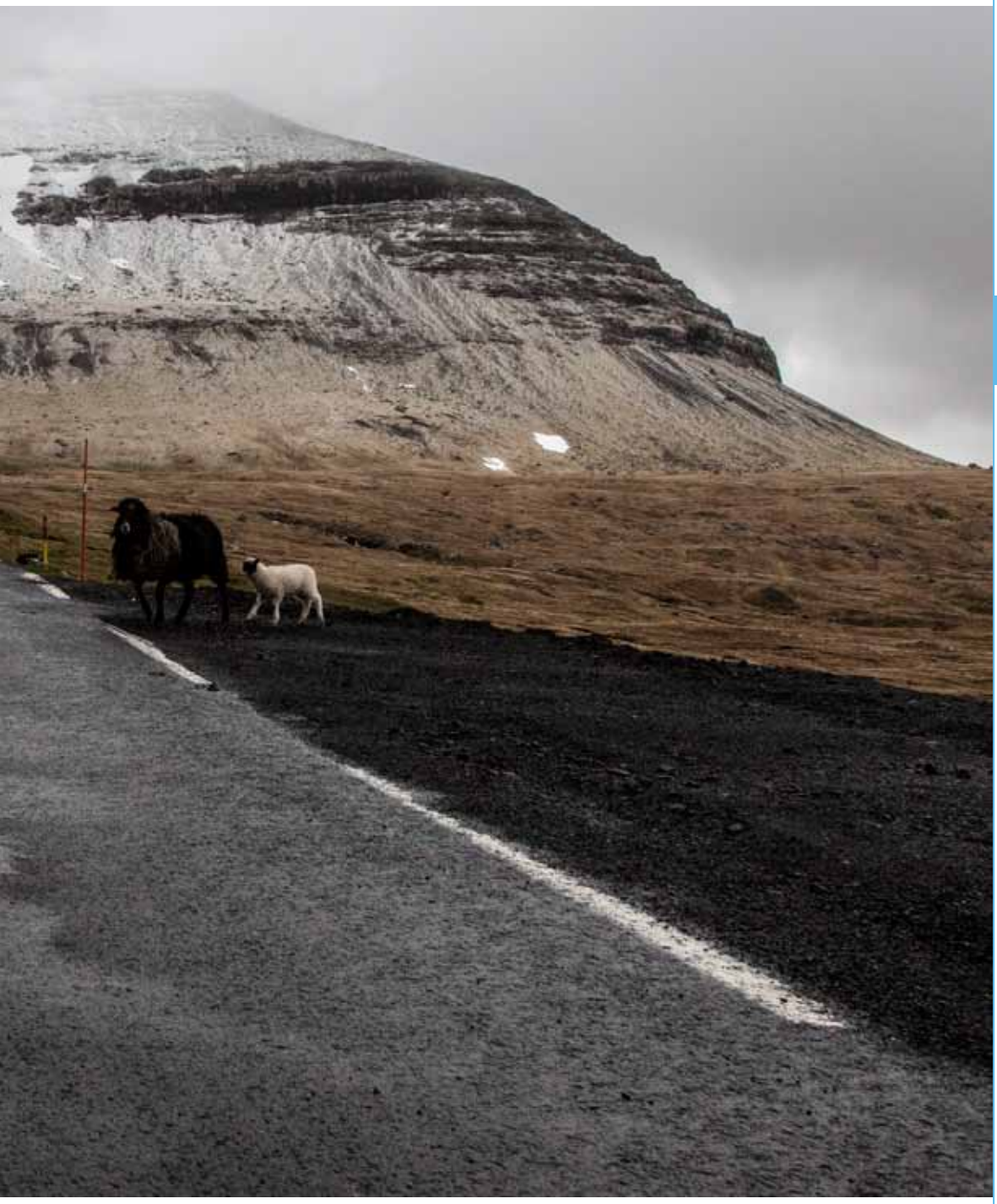

Även om just barnfattigdom inte har varit föremål för tidigare analyser, har man på Färöarna en tämligen god bild av hur man ligger till när det gäller välfärds-indikatorer jämfört med andra nordiska länder.

– Vi ser att vi inte har större spridning i lönerna än andra nordiska länder och att den sociala servicen är jämförbar med de bästa i Norden, säger Holm Johannesen.

Ett stort aber är att Färöarna är relativt sett dyrt. Med endast ca 48.000 invånare är det svårt att skapa en effektiv konkurrensutsatt marknad. Tjänster som i andra, större länder är utsatta för pris-press genom konkurrens, erbjuds

på Färöarna av bara en producent. Telefon, bredband, banktjänster, räntor, olja – ja, i det närmaste allt är dyrt på Färöarna.

– Vi har höjt barnavdraget men vi behöver definitivt skaffa oss en bättre bild av vad som krävs för att man ska leva ett bra liv här, säger Holm Johannesen.

Familjemedlemmarna hjälper varandra

Den traditionella släkt- och familjestrukturen lever i stor utsträckning kvar på Färöarna. Det innebär att familjen har och tar ett stort socialt ansvar. Ser man att någon i familjen har det svårt, är det naturligt att dela med sig av fiskfångsten eller ge bort några kilo kött när det är dags för fårslakt. Det här mildrar eventuell fattigdom men har också sina negativa sidor.

– En del av Färöarnas ekonomi är naturaekonomi och familjekulturen är ett element i vårt samhälle som är värd att ta vara på men det är också något som vi måste diskutera, säger Holm Johannesen.

Även på Färöarna sker det samhällsförändringar som löser upp familjestrukturerna och blottlägger de svagaste. Många måste flytta till annan ort, företrädesvis huvudstaden Tórshavn, för att finna jobb och två löner är nödvändiga för att leva ett bra liv.

– I vår kultur är det viktigt att äga sin bostad men nu är priset på ett normalstort hus i Tórshavn uppe i ca 3 miljoner kronor, säger Holm Johannesen. Det är viktigt att göra något som sänker boendekostnaderna.

Den största utmaningen är att se att alla har jobb vilket i sin tur ställer krav på att arbetskraften har rätt kompetens. Många färöingar, särskilt kvinnor, flyttar från Färöarna, företrädesvis till Köpenhamn, och kommer inte tillbaka. Inom både den danska och den norska handelssjöfarten jobbar en stor andel färöingar. Särskilt de norska lönerna är närmast omöjliga att konkurrera med vilket gör att Färöarna dräneras på arbetskraft med hög kompetens.

– Vi måste se över vår invandringspolitik och öppna dörren för invandring, säger Holm Johannesen. – Vi saknar spetskompetens, vi behöver elektriker, byggingenjörer, svetsare … ja, all slags kvalificerad arbetskraft som krävs i en konkurrenskraftig industri.

Färöarnas premiärminister Kaj Leo Holm Johannesen utanför sitt kontor i regeringskvarteret.

Begrænset børnefattigdom i Island – krisen til trods

TEKST: Páll Tómas Finnsson
FOTO: Corepics VOF

Island er førende i OECD i forhold til at bekæmpe børnefattigdom til trods for den økonomiske turbulens, som landet har været igennem. Islands velfærds-minister, Eyglo Hardardottir, peger på økonomisk vækst og et aktivt arbejdsmarked som de væsentligste forudsætninger for resultaterne, kombineret med befolkningens generelle holdning om, at børns ve og vel skal komme i første række.

– Jeg tror, forklaringen på den lave børnefattigdom i Island skal findes i de stærke familiebånd, nærheden og den store betydning som lighed og ligestilling tilskrives i samfundet. Det er en grundlæggende holdning, at børnenes ve og vel skal prioriteres, siger Hardardottir, der trådte til som velfærdsminister ved regeringsskiftet i maj 2013.

Island er den yngste af de nordiske nationer og bryster sig af Nordens højeste fødselsrate, med 14,9 fødte børn per 1.000 indbyggere i 2012. Derfor er der, ifølge ministeren, et naturligt fokus på børnefamiliernes vilkår.

Ligestilling og kvinders aktive deltagelse på arbejdsmarkedet er blandt forklaringerne på begrænset børnefattigdom i Island, ifølge velfærdsminister Eyglo Hardardottir.

En vedvarende opgave

Hardardottir fortæller, at efter at Island blev ramt af den økonomiske krise i efteråret 2008, var alle politiske partier enige om at tilgodese dem, som havde færrest midler. Myndighederne oprettede en såkaldt Velfærdsvagt, som samlede alle de offentlige instanser og frivillige organisationer, der arbejder med velfærdsydelser. Velfærdsvagten skulle især følge med i, hvordan situationen udviklede sig hos børn og børnefamilier.

Islands indsats mod børnefattigdom er dog bestemt ikke begrænset til tiden efter krisen.

– Det er noget, vi har arbejdet på i mange år. Det er en vedvarende opgave for de islandske myndigheder, forklarer Hardardottir, som for nyligt iværksatte arbejdet med at udforme en særlig familiepolitik, der bl.a. har til hensigt at mindske børnefattigdommen yderligere.

Målrettet indsats for de mest udsatte grupper

Velfærdsministeren understreger betydningen af, at indsatsen rettes mod de grupper, som har mest behov for støtte.

– Børn af unge eller enlige forældre er den største risikogruppe. Det er især enlige mødre, uden noget netværk, som står i en vanskelig situation. Det er særdeles vigtigt at finde måder, hvorpå vi kan støtte de her kvinder, siger Hardardottir.

Andre grupper, som Velfærdsvagten har haft særlig fokus på, er børn, hvis forældre begge er arbejdsløse, indvandreres børn og dem, der lever i en usikker boligsituation.

– Igen er det børn, hvis forældre er enlige eller økonomisk dårligt

stillede, som er i en usikker boligsituation. De bor typisk i korttidslejemål og flytter ofte, hvilket kan skabe store vanskeligheder for børnene.

Tæt samarbejde med kommunerne

De islandske kommuner står for driften af landets børnehaver og folkeskoler og har desuden ansvaret for en stor del af de sociale tilsyn og initiativer, som skal begrænse børnefattigdommen.

– Kommunernes rolle er vigtig. En meget stor andel af de islandske børn går i børnehave. Det gør det nemmere at sørge for, at børnene spiser god og næringsrig mad, og at de får den omsorg og opbakning, de har brug for, siger Hardardottir.

Ligestilling og aktivt arbejdsmarked

De sidste fem år har Island ligget på førstepladsen i en rapport, udgivet af World Economic Forum «The Global Gender Gap Report», som kortlægger ligestilling i verden. Nye tal viser, at omkring 80 procent af de islandske kvinder og 85,7 procent af mændene er tilknyttet arbejdsmarkedet. Hardardottir fremhæver ligestillingen og kvindernes høje tilknytning til arbejdsmarkedet som afgørende i ligningen om børnefattigdom.

– Der er en klar sammenhæng. I takt med at kvinders tilknytning til arbejdsmarkedet stiger, forbedres deres økonomiske situation. Derved har de bedre mulighed for at forsørge deres børn og familie, siger hun.

Økonomisk vækst er fundamentet for velfærden

– Konklusionen er, at det er et gunstigt arbejdsmarked og økonomisk vækst, som skaber fundamentet for al velfærd. Vi har prioriteret opretholdelsen af vores velfærdssamfund og stræbt efter lighed og ligestilling. I samspil med lav arbejdsløshed og et dynamisk arbejdsmarked har det bidraget til vores resultater på det her vigtige område, siger Hardardottir.

At Island ligger godt i forhold til andre nationer, når det kommer til bekæmpelsen af børnefattigdom, betyder dog ikke, at opgaven er løst.

– Vi ønsker ikke at se nogen børn leve i fattigdom. Det er motivationen for at fortsætte indsatsen for at sikre, at hvert enkelt barn vokser op under de bedst mulige betingelser, afslutter Hardardottir.

Nordisk Råd vil ha børnekonventionsdag

Den 20. november 2014 fylder FN's børnekonvention 25 år. Men børnene, som konventionen er sat i verden for at beskytte, kender ikke i tilstrækkelig grad deres egne rettigheder.
I Danmark ved ikke engang ti procent af børnene, at de har særlige rettigheder, og at de findes i 'børnenes grundlov' – FN's Børnekonvention. Nordisk Råd har derfor taget initiativ til en børnekonventionsdag på alle skoler overalt i Norden.

Foto: Karin Beate Nøsterud / norden.org

Forskning og framtidens kunnskapsbehov

5 KAPITTEL

TEKST: Martina Lybeck
FOTO: Martina Lybeck og Benis Arapovic

Vi behöver fler verktyg

– Vi kan inte trösta dem som är fattiga idag med att säga att ni är rikare än de som var fattigare tidigare, säger forskningsdirektör Olli Kangas vid Folkpensionsanstalten (FPA) i Finland.

Jag träffar Olli Kangas en sensommardag i hans arbetsrum i FPA:s huvudkontor i Helsingfors. På 1950-talet delades det ut förmåner till medborgarna i byggnaden som har skapats av den världsberömda finländska arkitekten Alvar Aalto.

Den relativa fattigdomen

Begreppet fattigdom är idag ett relativt begrepp, det vill säga ett begrepp där vi jämför oss med varandra. För cirka 100 år sedan var fattigdomen absolut. Bristen på mat gjorde tillvaron till en kamp om liv och död. Barndödligheten var hög.

I dag är barnfattigdom inte längre förknippad med brist på mat och kläder. Snarare handlar det om att inte kunna erbjuda barnen samma möjligheter som de flesta andra barn har. Barn som inte har samma möjligheter på grund av ekonomiska orsaker kan bli utslagna.

– Trycket att vara likadan som alla andra är kanske skarpare idag än förr. Om ett barn avviker för mycket kan hon eller han hamna utanför. Vi lever i ett konsumtionssamhälle där du är det du konsumerar. Det har skett en likriktning av kulturmönster, säger Kangas.

Alla ska ha en rättvis chans

– På något sätt måste vi kunna erbjuda likadana möjligheter till fattiga barn för att de ska vara fullkomliga individer i samhället, säger han. Under intervjun hänvisar Kangas till olika filosofer, ekonomer och samhällspåverkare.

– Vi måste ge färdigheter också till fattiga barn, säger Kangas och hänvisar till nobelpristagaren Amartya Sen som anser att man måste ge lika möjligheter åt alla barn i samhället, även barn som bor i fattiga familjer. Ett barn kan inte välja att födas till en rik familj.

Kangas berättar också att tanken om att fattigdom är ett relativt begrepp fick sin början i Adam Smiths verk *Wealth of Nations – Nationernas välstånd*, där Smith skriver om hur en engelsman skulle vara klädd för att komma ut i offentligheten. Det var

Olli Kangas började sin forskningskarriär vid Institutet för Social Forsking (SOFI) på Stockholms universitet drygt 30 år sedan. Från Stockholm flyttade han 1993 till Åbo universitet där han fram till 2003 verkade som professor. 2004 flyttade han till Köpenhamn till det danska forskningscentret för välfärd (SFI). Sedan 2008 är han forskningsdirektör vid FPA som ansvarar för grundtryggheten för alla som bor i Finland.

bomullsskjorta och läderskor som gällde för en engelsman, en skotte däremot behövde inga läderskor.

Socialpolitik som investeringsobjekt

Inom internationella forskningsprojekt om fattigdom och inkomstskillnader är det nu trendigt att fokusera på hur socialpolitik fungerar som en investeringsfaktor, konstaterar Kangas. Socialpolitik ses inte enbart som en utgift utan som ett intressant investeringsobjekt. Man forskar inte heller enbart i den ekonomiska aspekten av fattigdom utan också utbildning, kunskap och konsumtion som är starkt förknippade med ämnet. Socialpolitik är en produktionsfaktor; en investering för ekonomisk tillväxt. Det här synsättet har ett starkare fotfäste i Sverige än i Finland.

Olli Kangas har varit med om otaliga jämförande forskningsprojekt. Han har undersökt den finska välfärdsstatens historiska rötter. I avhandlingen jämförde han hur sjukförsäkringen har utvecklats i 18 OECD länder och vad som låg bakom utvecklingen i länderna. Därtill har Kangas skrivit om socialpolitik i Afrika och i Kina och om inkomstfördelningens effekter på människors välfärd och välbefinnande.

På frågan om vi har tillräcklig kunskap om barn som lever i fattiga familjer svarar Kangas jakande.

– Vi vet mycket om dessa barn i genomsnitt. Det som däremot saknas är longitudinella studier av samma individer över tid. Vad sker med barn som kommer från kärva förhållanden när de blir vuxna? Har de fått en rätsida på tillvaron?

Kangas är ändå medveten om att det är en svår etisk fråga hur långt man kan följa individer. Barnfattigdomen ser i princip ganska lika ut i Norden, anser Kangas. Finland är relativt sätt fattigare än våra nordiska grannar. Men om man ser specifikt på barnfattigdom är den relativa nivån samma eller till och med lägre.

The European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) samlar in data om inkomst, fattigdom, social marginalisering och boendeförhållanden.

LIS – Luxemburg Income Study är ett internationellt datacenter som erbjuder tjänster för forskare, universitetslektorer och politiker. LIS samlar information om inkomstnivå, hälsa, sysselsättningsgrad och demografi från flera olika länder. Datamaterialet harmoniseras och sammanställs för att kunna användas för jämförande studier länder emellan. Materialet är främst användbart för jämförande studier om fattigdom och ojämlikhet i medel- och höginkomstländer från 4 olika kontinenter.

OECD:s PISA-undersökning utvärderar hur femtonåriga elever är utrustade inför framtiden när de går ut skolan.
http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46619703.pdf

I Finland är det främst **Institutet för Hälsa och Välfärd**, **Folkpensionsanstalten** och **Åbo universitet** som bedriver forskning om barnfattigdom.

Skolsystemet i Finland jämnar ut skillnader

Skolresultat bland elever i Finland tycks inte vara så starkt förknippat med fattigdom. Även elever som kommer från fattiga familjer verkar klara sig bra relativt sätt, det vill säga i jämförelse med många andra länder. Kangas ger sitt tack till det finska skolsystemet som effektivt lyckas jämna ut skillnader. Däremot finns det skillnader i hälsa. Fattigdom lämnar spår i människors välmående. Frågan är hur man kan stoppa den onda spiralen.

Förebyggande åtgärder i dagis och skolan

De som har mera pengar lever friskare och därmed spelar familjebakgrunden en roll, berättar Kangas.

– Vi har sparat allt för mycket i förebyggande åtgärder i Finland. Vi borde ha bättre hälsokontroller för barn i dagis- och skolåldern, anser Kangas. – Att leva ett hälsosamt liv är en fråga om kunskap.

På frågan om varför det är viktigt att tala om barnfattigdom svarar Kangas att det i vårt samhälle framförallt finns två grupper som inte kan ta hand om sig själva och som vi har en skyldighet att hjälpa: barn och åldringar.

– Barn har i bästa fall 80 år av sitt liv framför sig. Därför är det viktigt att styra individen på rätt väg i början av livet. Det blir dyrare och svårare att korrigera i slutändan, säger Kangas.

Viktigt med valmöjligheter

Olli Kangas hänvisar till den svenska socialdemokraten Alva Myrdal och säger att det finns en oerhörd potential, kapacitet och intelligens hos varje barn och att det är dagisets och skolans uppgift att se till att ge dessa färdigheter.

– Vi måste ge mera verktyg åt alla barn. Det krävs en lite större verktygslåda. Vi vet inte vilka redskap eller färdigheter som krävs i framtiden, därför är det viktigt att ha olika valmöjligheter, lyfter Kangas fram.

En række danske børn har tegnet deres oplevelse af at blive sat på gaden med familien. Tegningerne er oprindeligt brugt i SFI's rapport "Når børnefamilier sættes ud af deres lejebolig", der kan bestilles på www.sfi.dk

TEKST: Lasse Winther Wehner
FOTO: Pressefoto og Benis Arapovic

Når børnefamilier sættes på gaden

– Jeg tror, det er vigtigt, at socialrådgivere og sagsbehandlere får større fokus på den økonomiske side af udsathed, siger forsker Helene Hjorth Oldrup, der har ledt et projekt om familier, der sættes på gaden. – Det handler om at give familier med en skrøbelig økonomi langsigtet økonomisk rådgivning – og ikke mindst at have et aktivt løbende fokus på børnene.

I 2002 blev ca. 400 børnefamilier sat ud af deres lejebolig i Danmark. I 2009 var tallet steget til godt 1.000 familier. Helene Hjorth Oldrup har forsket i fænomenet.

I 2008 viste en rapport, at en overraskende stor procentdel af udsatte fra lejebolig var familier. Det passede dårligt med eksisterende forestillinger om, hvem det var, der blev sat på gaden. Med støtte fra Egmont Fonden oprettede SFI – Det Nationale Forskningsråd for Velfærd på den baggrund et projekt med henblik på at undersøge, hvad der kendetegner den subgruppe af familier, og hvordan det går for børnene. Projektleder har været Helene Hjorth Oldrup, sociolog og forsker på SFI, afdelingen for børn og familier.

Flere må gå fra hus og hjem

I Danmark kan man måle antallet af folk, der bliver smidt ud af deres lejebolig fra 2002 og frem. Tallene viser, at der ikke er tale om et rent

finanskrisefænomen, selvom der er sket en stigning. Mellem 2002 og 2009 anslås det, at 5.500 familier med i alt 11.500 børn blev sat ud af deres bolig.

– Det er rigtig svært at sige, hvad der forårsager udsmidningerne, siger Helene Oldrup. Jeg tror, der er flere grunde. Noget af det er finanskrisen. Mange af familierne har ikke nogen uddannelse. Flere er gået ind og ud af arbejdsmarkedet og er derfor mere sårbare for en lavkonjunktur. Siden starten af 00'erne er der kommet dyre forbrugslån, og man kunne forestille sig, at de her familier har taget sådanne lån – måske fordi de ikke kunne få andre. Dertil har der de senere år været et stigende antal rådighedssanktioner i forhold til dagpenge- og kontanthjælpsmodtagere. Nogle kollegaer giver i en anden rapport dette som grunden til flere fogedsager. Så der kan være mange grunde.

Når man bliver sat på gaden, er det familiens eget ansvar at finde en bolig. Kommunen skal dog vurdere, om barnet vanrøgtes og mistrives i en grad, så de skal handle. Kommunen har pligt til at være til stede ved en udsættelse for at sikre, at familien har et sted at tage hen, for familier må ikke stå på gaden i Danmark. Hvis familien ikke har et sted at tage hen, er risikoen, at kommunen har et sted at placere børnene, og familien er enormt bange for, at børnene skal blive taget fra dem. De føler sig presset til at finde en sofa at bo på, for det store flertal af familierne vil gøre alt, hvad de kan, for ikke at blive skilt ad.

Dramatisk og skadeligt for børnene

– Vi bed mærke i ældre børn, der fortalte om, hvor dårligt, de havde det. At blive sat på gaden er en rigtig voldsom ting – et brud – og vi ser også, at flere familier flytter flere gange om året i årene efter. Der er jo ikke en ny fast bolig klar til familien, som de så flytter over i. I rapporten har vi prøvet at give nogle eksempler på, hvordan familierne bor efterfølgende. Der er mange, der flytter rundt og bor et sted to måneder, så et andet seks måneder, måske har en bopæl i hverdagene og en anden i weekenden og så fremdeles med kasser og plasticposer. Når børnene fortæller om det her, så fortæller de, at de har det dårligt, er kede af det, har hovedpine eller ondt i maven. De har en række fysiske og psykiske mistrivselstegn. Det hænger ikke kun sammen med udsættelsen, men også med at de fortsat ikke nødvendigvis ved, hvor de skal bo henne i morgen, fortæller Helene Oldrup.

Høj flyttefrekvens

SFI har set på familiernes flyttefrekvens før og efter, de bliver sat ud. Sammenlignet med andre familier er den højere inden, men efter udsætningen er den markant højere, hvilket tages som udtryk for, at det er svært at etablere en ny bolig. Familierne er blevet sat ud, fordi de ikke har penge, ressourcer eller netværk, der kan hjælpe dem med at finde et fast sted. Derfor må de finde midlertidige løsninger hos venner og bekendte, familie, i kolonihavehuse og hvad der ellers falder for. I rapporten nævnes, at knap halvdelen af familierne, der sættes på gaden er i arbejde.

– Hvis du er enlig forsørger i et meget lavtlønnet job og har gæld, så er du meget sårbar, forklarer Helene Oldrup.

Det er sjældent, man ser familier, der decideret bliver sat på gaden flere gange, men det er flytningerne, der koster for børnene. Ofte er det ikke bare små flytninger rundt i lokalmiljøet omkring skolen, men rundt i hele

byen, så børnenes skolegang bliver påvirket af det. Enten må de flytte skole, eller også får de mere transport og sværere ved at passe deres skole og eventuelle fritidsinteresser. Der er ikke forsket meget i, hvordan det påvirker børnene senere i voksenlivet, men at flytte meget ser ikke ud til at være sundt for børn på længere sigt i forhold til senere at klare sig godt på arbejdsmarkedet og at trives i det hele taget.

Fattige familier får fattige børn

Fattigdom vil i Danmark fremover blive målt på, om en person tre år i træk har haft en disponibel indkomst under 50 procent af medianindkomsten. Det betyder, at en person i Danmark vil defineres som fattig, hvis han eller hun i tre år har haft en disponibel indkomst på under 103.200 kroner om året.

– Vi har ikke opgjort de udsatte familier ud fra den nye fattigdomsgrænse, men det er fattige familier, vi har at gøre med her. Det er overvejende familier uden uddannelse og oftest med enlig forsørger. Det er især yngre familier, der bliver sat ud, og der er ofte tre eller flere børn, så også derfor har familien færre ressourcer.

Forebyggelse er vejen frem

Hvis man er blevet smidt ud af sin lejlighed, kan det være svært at få bolig i det samme boligselskab igen senere. I nogle kommuner er der meget få, eller måske endda kun et, boligselskab, så for at undgå, at situationen i det hele taget opstår, må man først og fremmest forebygge.

– Lovgivningsmæssigt kunne der strammes op, så kommunen har pligt til hurtigere at vurdere, om den kan yde støtte til en børnefamilie, der er på vej til at blive sat på gaden. Kommunen burde få besked, når en familie varsles udsat. I en kommune som København ville dette potentielt være en kæmpeopgave. Der er jo mange, der bliver varslet udsat, men så finder en løsning selv inden udsættelsen.

Skåret ind til benet, er Helene Oldrup ikke i tvivl om, hvad der for alvor kan gøre en forskel.

– Tidlig rådgivning til familien, specifik gældsrådgivning og økonomiplanlægning. Der er forskellige projekter i gang rundt om i landet, og det ser ud til, at det virker.

Internasjonalt blikk

6 KAPITTEL

TEKST: Caroline Jonsson
FOTO: Caroline Jonsson og Benis Arapovic

EU:s fattigdomsmål år 2020

Europa 2020-målet innebär att människor som lever eller riskerar att leva i fattigdom och social utestängning ska minska med 20 miljoner år 2020. Målet ska uppnås av medlemsländernas politik, där EU:s fattigdomsmått och utvärderingar är hjälpmedel för att följa hur fattigdomen utvecklas.

Håkan Nyman arbetar på Analysfunktionen på Socialdepartementet i Sverige, före dess har han varit nationell expert på EU-kommissionen. Han föredrar att tala om ekonomiskt utsatta barn, istället för barnfattigdom. Nyman beskriver att grupperna av barn som lever i ekonomisk utsatthet i Norden i stort är desamma som i övriga EU-länder.

– Det handlar om barn till utrikesfödda föräldrar, ensamstående, barn till unga föräldrar och där en eller bägge föräldrarna saknar anknytning till arbetsmarknaden. Däremot är den ekonomiska utsattheten låg i Norden, jämfört med övriga EU.

Den nordiska välfärdsmodellen sticker ut, menar Nyman, men nämner Holland och Belgien som delvis också har modeller som lyckats nå en låg barnfattigdom. Länder med låga inkomster som Rumänien, Ungern och Bulgarien står däremot inför stora utmaningar och romer är en grupp som har det extra svårt.

EU:s fattigdomsmått

Europa 2020-målet innebär att antalet människor som lever eller riskerar att leva i fattigdom och social utestängning ska ha minskat med minst 20 miljoner år 2020. I arbetet med detta mål använder sig EU-kommissionen av

1 NVC anbefaler
2 Fakta
3 Fra virkeligheten
4 Politikk
5 Fra forskning
6 Internasjonalt blikk
7 Tips
8 Summary Samantekt Tiivistelmä

ett sammansatt fattigdomsmått – risk för fattigdom och social uteslutning.

– EU strävar med detta mått efter en bredare dimension bortom ekonomi. Ofta blir debatten om ekonomisk utsatthet onyanserad med fel fokus på siffror istället för sociala aspekter, säger Nyman.

EU:s fattigdomsmått ser till det relativa fattigdomsmåttet där inkomsten ligger under sextio procent av medianinkomsten, materiell fattigdom, samt hushållets anknytning till arbetsmarknaden. I arbetet med att nå Europa 2020-målet utvärderas medlemsländerna årligen, där de tre kriterierna i EU:s fattigdomsmått följs upp.

Investeringspaket med fokus på barn

Parallellt med Europa 2020-strategin har EU-kommissionen lagt fram ett socialt investeringspaket med särskild hänsyn till barns uppväxt och de långsiktiga aspekterna över hela livet.

– Vi vet att sociala problem överförs mellan generationer. I paketet finns bland annat pengar till forskning för att skapa en longitudinell databas, med möjlighet att följa en grupp över tid. I Sverige jobbar vi en del med detta, men det finns luckor eftersom att vi har tillgång till få register.

Det sociala investeringspaketet ger medlemsländerna rekommendationer om hur de kan satsa på långsiktiga sociala investeringar, i syfte att bland annat minska fattigdomen. I paketet betonas betydelsen av tidiga insatser för barn där man exempelvis fokuserar på föräldrarnas sysselsättning, skolsegregation och inkomststöd. EU-kommissionen samlar för närvarande in uppgifter om

medlemsländernas insatser och politik gällande dessa aspekter.

Nordens inkomstskillnader ökar

Enligt en OECD-undersökning våren 2013 var Sverige det medlemsland där den relativa fattigdomen ökat mest de senaste decennierna. Nyman bekräftar att inkomstskillnaderna har ökat, och därmed den relativa fattigdomen.

– Måttet visar hur stor andel som ligger under en viss gräns och i Sverige så har inkomsterna ökat kraftigt vilket leder till att fattigdomsstrecket följer med upp. Danmark och Finland har en liknande trend.

Inkomstfördelningen, som förr var mer sammantryckt, har förändrats i hela Norden, konstaterar Nyman. Medianinkomsten som driver fattigdomsstrecket blev lägre då, så att färre barn betraktades som ekonomiskt utsatta.

– Inkomstskillnaderna har ökat i de flesta länder. De EU-länder som har haft en låg ekonomisk utsatthet under nittiotalet, har nu fått en ökad andel ekonomiskt utsatta. De som tidigare hade hög ekonomisk utsatthet har nu en något minskad utsatthet.

År 2010 levde nästan var fjärde EU-medborgare i risk för fattigdom eller social utestängning, enligt EU, vilket innebär att de uppfyllde minst ett av kriterierna i EU:s fattigdomsmått.

Lägsta materiella fattigdom i Sverige

Med EU:s fattigdomsmått så är det 300.000 barn i Sverige, och femton procent av befolkningen, som antingen lever under sextio procent av medianinkomsten eller som hamnar i facket materiell fattigdom, eller som bor i en familj med låg förvärvsfrekvens.

– Även om vi mäter med EU:s fattigdomsmått, så ligger Sverige, Norge, Danmark och Finland nära varandra och lägre än genomsnittet. Sverige ligger inte längre lägst utan i nedre halvan i mätningar gällande risk för fattigdom eller social utestängning.

Den nordiska välfärdsmodellen har haft en utjämnande effekt som historiskt gett en sammanpressad inkomststruktur och lägre fattigdom, vilket har skapat en låg ekonomisk utsatthet bland barn.

– Materiellt sett så har barn i Sverige det bäst i EU. Analyser visar även att barnen är de som skyddas mest i familjer, att föräldrarna står tillbaka.

Önskan om nyanserad debatt

Nyman efterlyser en nyanserad debatt och möjligheten att följa individer över tid. EU:s mätningar bygger på årliga stickprov och det saknas mätningar av varaktiga förhållanden.

– Det finns barn som vräks, men de är få. Vi vet väldigt lite om hur länge barnen är i den situationen, eller hur många det är som under en längre tid lever i ekonomisk utsatthet. Det känns ibland som att vi antingen bara fokuserar på hur många som är fattiga enligt olika mått, eller så konstaterar vi att vi egentligen inte kan säga så mycket.

Fler studier där barn följs över tid skulle vara viktigare än att bara fokusera på en viss ekonomisk gräns, menar Nyman.

– Jag tror att viss tillgång till register skulle hjälpa oss att förstå hur processer i barns uppväxt påverkar vuxenlivet. Utifrån den kunskapen skulle vi kunna göra bättre insatser i arbetet med både ekonomiskt och socialt utsatta barn.

Tips

Litteratur

- Bhuller, M. og R. Aaberge (2010), Vedvarende økonomisk fattigdom blant innvandrere. En empirisk analyse for perioden 1993–2007. Rapport 32/2010. Oslo/Kongsvinger. Statistisk sentralbyrå
- Borgerås, E. og A.M. Øybø (2003), Minstestandard for forbruksutgifter. Oppdragsrapport nr. 8-2003. Oslo: SIFO
- Deding, M. og F. Gerstoft (2009), Børnefattigdom i Danmark 2000–2006. København: SFI
- Ekspertudvalg om fattigdom 2013
- Epland, J. og M.I. Kirkeberg (2009), "Barn i lavinntektsfamilier – omfang og utvikling." I: T. Fløtten (red): Barnefattigdom. Oslo: Gyldendal akademisk
- Epland, J., M.F. Gladhaug, M.I. Kirkeberg, T.M. Normann og F. Strøm (2011) (red), Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2010. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Eurostat (2002), European Social Statistics. Income, poverty and social exclusion. 2nd report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
- Fløtten, T. (2006), Poverty and Social Exclusion – Two Sides of the Same Coin? A Comparative Study of Norway and Estonia. Doctoral Dissertation. Fafo-report 487. Oslo: Fafo.
- Fløtten, T. og A.W. Pedersen (2008), "Fattigdom som mangel på sosialt aksepterte levekår. Resultater fra en spørreundersøkelse" I: I. Harsløf og S. Seim (red): Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet. Oslo: Universitetsforlaget
- Fløtten, T., Å. Hermansen, A.H. Strand og K.R. Tronstad (2012), Befolkningsendringer og de nordiske velferdsstatene. Fafo-rapport 2013:14
- Gillie, A. (1996), «The Origin of the Poverty Line» Historical Review

- Hansen, F.K. og A. Hussain (2013), «Afsavn: Opgørelse af faktisk fattigdom» Dansk sociologi. 24 (1): 47–69
- Kaur, R. (2013), Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2013. Rapporter 32/2013. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Kuivalainen, S. og K. Nelson (2012), «Eroding minimum income protection in the Nordic countries?» I: Kvist, J., Hvinden, B., Kangas, O. (reds): Changing social Equality. The Nordic Welfare Model in the 21 Century. Bristol: Policy Press
- Lorentzen, T. og R.A. Nielsen (2009),«Går fattigdom i arv? » I: Fløtten, T. (red.): Barnefattigdom. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Malmös väg mot en hållbar framtid. Hälsa, välfärd och rättvisa. Slutrapport, 2013. www.malmo.se/kommission
- Nadim, M. og Nielsen, R.A. (2009), Barnefattigdom i Norge. Omfang, utvikling og geografisk variasjon. Fafo-rapport 2009:38. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo
- Nuland, Bjørn Richard, Jens Lunnan Hjort, Tone Fløtten og Elisabeth Backe-Hansen (2009), Aktivitet og deltakelse for fattige barn og unge. En evaluering av to statlige tilskuddsordninger. Fafo-rapport 2009:50. Oslo: Fafo
- NOU 2009:10 Fordelingsutvalget
- Når barnefamilier sättes på gaden. Rapport: http://www.sfi.dk/søgeresultat_visning-7351.aspx?PID=18906&NewsID=3796
- OECD (2008), Growing unequal
- OECD (2010), PISA 2009 Results: Executive Summary Sammandraget finns också på http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46619703.pdf
- OECD-rapport 2013. Barnefattigdom
- Palme, J. (2012),
- Salonen, T. (2011), Välfärd, inte för alla. Den ekonomiska familje-politikens betydelse för barnfattigdom i Sverige. Stockholm: Redda Barnen
- Salonen, T. (2012), Barns ekonomiska utsatthet. Årsrapport 2012:2. Stockholm: Redda Barnen
- Sen, A. (1983), «Poor, relatively speaking» Oxford Economic Papers, 35(2):153–169
- SFI-rapport 13:03 Når børnefamilier sættes ud af deres lejebolig. Helene Oldrup m.fl.
- Townsend, P. (1979), Poverty in the United Kingdom. London: Penguin Books
- TARKI (2010), Child poverty and child well-being in the European Union. Report prepared for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (Unite E.2) of the European Commission, Budapest. http://www.tarki.hu/en/research/childpoverty/index.html
- UNDP (2013), Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World. New York: United Nations Development Programme
- Unicef (2012), Measuring Child Poverty. New League Tables of Child Poverty in the World's Rich Nations. Innocenti Report Card 10. UNICEF: Innocenti Research Centre.

Länkar

- Finländska regeringens tväradministrativa åtgärdsprogram för att minska utslagning, fattigdom och hälsoproblem (http://www.stm.fi/sv/under_arbete/utvecklingsprojekt/forebyddange_av_utslagning)
- Välfärdsrådgivningen i Imatra prisbelönas (http://www.kommunerna.net/sv/kommunforbundet/media/pressmeddelanden/2013/03/Sidor/belonat-barnavard.aspx)

Summary
Samantekt
Tiivistelmä

8 KAPITTEL

ÖVERSÄTTNING: Magnus Gudnason

Summary

Although the proportion of poor children in the Nordic countries is relatively low, child poverty is an issue that is also discussed in the Nordic region. The ideal of gender equality remains strong and it worries us that children who grow up in poverty have worse living conditions and life prospects than other children.

Poverty can affect the situation of children here and now, but it can also have an impact on their adult life. Children do not have the same opportunities to influence their own living standards, and therefore, the need and desire to fight poverty is great. In all of the Nordic countries, it appears that essentially the same factors increase the risk of poverty for children. Occupational activity of parents is the greatest risk factor, followed by the educational level of parents. Children living with single parents are overrepresented among the poor; the same applies to children of foreign-born parents.

According to the Child Convention, all children have a right to an adequate standard of living regardless of their parents' financial situation. Children have a right to equal educational opportunities and safety, but also to play and recreation. The reality is sometimes different. There are children who grow up in poverty, have poorer health and education, lack recreational activities and live in more precarious conditions than other children. A deepening poverty, with increased gaps between different groups of children, leads to children being excluded and being forced to growing up in the margins of society.

Society can alleviate child poverty by ensuring free schooling, free school meals and free cultural and recreational activities. But, we also need a structural and long-term effort against child poverty. WHO, in its report "Closing the gap in a generation", comes to the conclusion that it is perfectly possible, with a dedicated effort, to access the underlying social factors and, within one generation, to change the conditions for children.

Children in the Nordic region are not the most vulnerable ones, but there are clear signs that the gap between poor and rich children is increasing. In this theme booklet, we take a look at child poverty in the Nordic countries and discuss poverty as an absolute or relative phenomenon. We take a look at child poverty based on the Nordic welfare model, and affirm that efforts against child poverty demand an ongoing discussion of how policies and measures can be designed, to the maximum extent possible, in order to take into account the situation of children.

The Nordic Centre for Welfare and Social Issues recommends:

1. Create a common definition of poverty in the Nordic countries

Various poverty targets give different pictures of the scale of poverty and can muddle the poverty debate. A common definition in the Nordic countries makes it possible to compare statistics and trends over time. It makes it easier to see what works and it provides opportunities to learn from each other's experiences.

None of the Nordic countries had an official definition of poverty until Denmark in 2013 introduced a relative definition and an economic poverty threshold. People with incomes below 50 percent of the median income for three consecutive years are categorized as economically poor. The Nordic countries would benefit from a common economic poverty threshold in order for long-term monitoring of the development. With a common poverty threshold, we avoid the discussion of the concept and can instead focus on efforts.

2. Conduct child impact assessments at a local and national level

During the economic crisis in Iceland in 2008, the Welfare Watch was established. It is an independent assembly of representatives from statutory and voluntary organizations, tripartite representatives and researchers. The Welfare Watch monitored the consequences for children of the cuts implemented during the economic crisis. They also proposed initiatives to mitigate the effects, such as free school meals and free dental care for children. Similar bodies can be created at the national, regional and local level in the other Nordic countries to monitor the consequences for children, especially the most vulnerable ones, due to various policy decisions. This is one way of implementing Article 27 of the Child Convention, on the right of all children to an adequate standard of living.

3. Implement longitudinal Nordic research in order to increase knowledge about the long-term effects of child poverty. Give the job to a Nordic research institute.

Leading Nordic researchers argue that there is no knowledge about the consequences of child poverty at later stages, in adulthood (source: Professor Olli Kangas). With increased knowledge, better preventive decisions can be made. SFI, The Danish National Centre for Social Research, has recently conducted a study on families with children who have been evicted from their homes. Between the years of 2002-2009, 11,500 children in Denmark were affected by eviction. The report shows that many children are repeatedly forced to move around with their families, thus affecting their schooling and social life.

4. Develop an inclusive working life with a focus on foreign-born women

The Nordic welfare model is basically a two-breadwinner model. Among the foreign-born it is noticeable that especially the women are outside the labour market. For long periods of time, the families live on social benefits. Women are particularly vulnerable to unemployment. Special initiatives targeted to the group can be

implemented with a focus on making it easier for women to get an early labour market entry.

5. Opt for early intervention in schools to give children the opportunity to break the social heritage

School is one of the strongest protective factors in order for children to later in life maintain their independent lives. Early intervention pays off for school children who need help. In Finland, 50 percent of all school children receive special services before leaving primary school, (source: Pasi Sahlberg). Finnish schools have succeeded in evening out the differences between children. Even pupils who come from poor families perform well compared to many other countries according to research director Olli Kangas. The Nordic Centre for Welfare and Social Issues recommends that priority is given to early intervention for pupils. This applies particularly to children with foreign-born parents; language is crucial to being able to maintain an independent life.

ÖVERSÄTTNING: Magnus Gudnason

Samantekt

Þrátt fyrir að hlutfall fátækra barna á Norðurlöndum sé tiltölulega lágt, þá er barnafátækt vandamál sem er líka til umræðu á Norðurlöndum. Hugsjónin um jafnrétti stendur styrkum fótum og það veldur okkur áhyggjum að börn sem alast upp í fátækt búi við verri lífskjör og lífsskilyrði en önnur börn.

Fátækt getur haft áhrif á aðstæður barna hér og nú, en hún getur líka skipt máli um fullorðinsár þeirra. Börn hafa ekki sömu tækifæri til að hafa áhrif á lífsafkomu sína og af þeim sökum er mikil þörf og vilji til að berjast gegn fátækt. Á öllum Norðurlöndunum eru það að grunni til sömu þættir sem auka hættuna á barnafátækt. Atvinnuþátttaka foreldra er stærsti áhættuþátturinn, síðan kemur menntunarstig foreldra. Börn sem búa með einstæðum foreldrum eru algengari meðal fátækra, hið sama gildir um börn foreldra af erlendum uppruna.

Samkvæmt Barnasáttmálanum eiga öll börn rétt á viðunandi lífsafkomu óháð efnahag foreldra. Börn eiga rétt á jafnrétti til náms og öryggi, en líka á tómstundum og leik. Veruleikinn er stundum annar. Til eru börn sem alast upp í fátækt, búa við verri heilsu og lakari menntun, skortir tómstundaiðju og búa við síðri lífskjör en önnur börn. Aukin fátækt með auknu bili milli ólíkra hópa barna leiðir til þess að börn lenda utangarðs og neyðast til að alast upp á jaðri samfélagsins.

Samfélagið getur dregið úr barnafátækt með því að tryggja ókeypis skólagöngu, ókeypis

skólamáltíðir og ókeypis menningar- og tómstundaiðju. En einnig er þörf fyrir uppbyggilegt langtímastarf gegn barnafátækt. Í skýrslu sinni, „Closing the gap in a generation", kemst Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin (WHO) að þeirri niðurstöðu að vel sé mögulegt með markvissu starfi að finna undirliggjandi félagslega þætti og breyta lífskjörum barna á einni kynslóð.

Börn á Norðurlöndum eru ekki mest berskjölduð, en það eru vísbendingar um að bilið á milli fátækra og ríkra barna breikki. Í þessu þemahefti beinum við sjónum að barnafátækt á Norðurlöndum og ræðum fátækt sem algilt eða afstætt fyrirbæri. Við skoðum barnafátækt með hliðsjón af norræna velferðarlíkaninu og staðhæfum að aðgerðir gegn barnafátækt krefjast stöðugrar umræðu um hvernig megi þróa stefnur og aðgerðir þannig að þær á sem bestan hátt taki tillit til aðstæðna barna.

Norræna velferðarmiðstöðin ráðleggur

1. Útbúið sameiginlega skilgreiningu á fátækt á Norðurlöndum

Mismunandi markmið tengd fátækt gefa ólíka mynd af umfangi fátæktar og geta brenglað umræðuna um fátækt. Sameiginleg skilgreining á Norðurlöndum gefur kost á að bera saman tölfræði og þróun yfir tíma. Hún mun auðvelda okkur að sjá hvað virkar og gefur kost á að læra af reynslu hvers annars.

Ekkert Norðurlandanna hafði opinbera skilgreiningu á fátækt fyrr en Danmörk innleiddi afstæða skilgreiningu og efnahagsleg fátæktarmörk árið 2013. Einstaklingar með tekjur undir 50 prósentum af miðgildi tekna þrjú ár í röð teljast efnahagslega fátækir. Það væri gagnlegt fyrir Norðurlöndin af hafa sameiginleg efnahagsleg fátæktarmörk til þess að geta fylgst með þróuninni til lengri tíma litið. Með sameiginlegum fátæktarmörkum mætti hætta að ræða hugtakið sem slíkt og byrja í staðinn að leggja áherslu á aðgerðir.

2. Framkvæmið greiningu á afleiðingum fyrir börn í héraði og á landsvísu

Í efnahagskreppunni á Íslandi árið 2008 var velferðarvaktinni komið á fót, en hún er óháður vettvangur fulltrúa yfirvalda og frjálsra félagasamtaka, aðila vinnumarkaðarins og fræðimanna. Velferðarvaktin fylgdist með afleiðingunum fyrir börn af niðurskurði í efnahagskreppunni. Velferðarvaktin lagði einnig til átaksverkefni til að draga úr áhrifunum, til dæmis ókeypis skólamáltíðir og ókeypis tannlæknaþjónustu fyrir börn. Svipaðar stofnanir má setja á stofn á landsvísu og svæðisbundið á hinum Norðurlöndunum til að fylgjast með afleiðingunum af ólíkum pólitískum ákvörðunum fyrir börn, einkum þau sem standa höllustum fæti. Þetta er hugsanleg leið til að innleiða 27. grein Barnasáttmálans, um rétt allra barna til viðunandi lífsafkomu.

3. Komið á norrænum langtímarannsóknum til að auka þekkinguna á langtímaáhrifum barnafátæktar. Felið norrænni rannsóknarstofnun verkefnið.

Leiðandi norrænir fræðimenn telja að þekkingu skorti á afleiðingum barnafátæktar síðar, á fullorðinsárum (heimild: prófessor Olli Kangas). Með aukinni þekkingu er hægt að taka betri ákvarðanir um forvarnir. Danska rannsóknarstofn-

unin í félagsvísindum, SFI, hefur nýlega gert rannsókn á barnafjölskyldum sem hafa verið bornar út af heimilum sínum. Á árunum 2002-2009 lentu 11.500 börn í Danmörku í útburði. Skýrslan sýnir að mörg börn neyðast til að flytja margoft ásamt fjölskyldum sínum, en það bitnar á skólagöngu þeirra og félagslífi.

4. Þróið vinnumarkað fyrir alla með áherslu á konur af erlendum uppruna

Norræna velferðarlíkanið er að grunni til líkan tveggja framfærenda. Meðal einstaklinga af erlendum uppruna má sjá að einkum konurnar standa utan vinnumarkaðarins. Fjölskyldurnar lifa langtímum saman á fjárhagslegri aðstoð. Sérstaklega konur eiga á hættu að lenda í atvinnuleysi. Mögulegt er með sérátaki sem beinist að þessum hópi að auðvelda konum að komast snemma út á vinnumarkaðinn.

5. Beitið snemmtækri íhlutun í skólum til að gefa börnum tök á að rjúfa hinn félagslega arf

Skólinn er einn af sterkustu verndarþáttunum til að geta staðið á eigin fótum og séð sér farborða síðar í lífinu. Snemmtæk íhlutun í skóla fyrir börn sem þarfnast hjálpar borgar sig. Í Finnlandi fá 50 prósent allra skólabarna sérþjónustu áður en þau ljúka grunnskólanámi (heimild: Pasi Sahlberg). Finnskum skólum hefur tekist að jafna út mun á börnum. Meira að segja nemendur sem koma úr fátækum fjölskyldum standa sig vel í samanburði við mörg önnur lönd að mati yfirmanns rannsókna, Olli Kangas. Norræna velferðarmiðstöðin ráðleggur að setja beitingu snemmtækrar íhlutunar í forgang. Þetta á ekki síst við um börn foreldra af erlendum uppruna; tungumálið ræður úrslitum um að geta staðið á eigin fótum og séð sér farborða í framtíðinni.

ÖVERSÄTTNING: Samtext Finland Oy Ab

Lapsiköyhyys keskipisteessä

Vaikka köyhien lasten osuus on Pohjoismaissa suhteellisen pieni, lapsiköyhyys on ongelma, josta keskustellaan myös Pohjolassa. Tasavertaisuuden ihanne on vahva, ja meitä huolestuttaa, että köyhyydessä elävillä lapsilla on huonommat elinolosuhteet ja mahdollisuudet elämässä kuin muilla lapsilla.

Köyhyys voi vaikuttaa lapsen tilanteeseen nykyhetkessä, mutta sillä voi olla merkitystä myös heidän aikuiselämäänsä. Lapsilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elintasoonsa, ja siksi tarve ja halu taistella köyhyyttä vastaan on suuri. Lasten köyhyysriskiä lisäävät kaikissa Pohjoismaissa pääasiassa

samat tekijät. Vanhempien osallistuminen työelämään on suurin riskitekijä. Toisena tulee vanhempien koulutustaso. Suuri osa köyhistä lapsista on yksinhuoltajavanhempien kanssa asuvia sekä ulkomailla syntyneiden vanhempien lapsia.

Lasten oikeuksien sopimuksen mukaan kaikilla lapsilla on oikeus kohtuulliseen elintasoon vanhempien taloudellisesta tilanteesta riippumatta. Lapsilla on oikeus yhtäläiseen koulutukseen ja turvalliseen elämään, mutta myös vapaa-aikaan ja leikkiin. Todellisuus näyttää kuitenkin joskus toisenlaiselta. Jotkut lapset kasvavat köyhyydessä, heidän terveydentilansa on heikompi, he saavat heikomman koulutuksen, heillä ei ole vapaa-ajan harrastuksia ja he elävät turvattomammissa olosuhteissa kuin muut lapset. Vaikea köyhyys ja syvempi kuilu eri lapsiryhmien välillä johtavat siihen, että lapset syrjäytyvät ja heidät pakotetaan kasvamaan yhteiskunnan reunalla.

Yhteiskunta voi helpottaa lapsiköyhyyttä takaamalla ilmaisen koulutuksen, ilmaisen kouluruokailun ja ilmaisia kulttuuri- ja vapaa-ajanharrastuksia. Lapsiköyhyyttä vastaan tarvitaan kuitenkin myös rakenteellista ja pitkäjänteistä työtä. Maailman terveysjärjestö tuli raportissaan ”Closing the gap in a generation” siihen johtopäätökseen, että määrätietoisen rakenteellisen työn avulla on täysin mahdollista päästä käsiksi köyhyyden taustalla oleviin sosiaalisiin tekijöihin ja muuttaa lapsen elinoloja yhden sukupolven aikana.

Pohjoismaalaiset lapset eivät ole kaikkein suurimmassa vaarassa köyhtyä, mutta on kuitenkin havaittavissa, että köyhien ja rikkaiden lasten välinen kuilu syvenee. Käsittelemme tässä teemajulkaisussa Pohjoismaiden lapsiköyhyyttä absoluuttisena tai suhteellisena ilmiönä. Tarkastelemme lapsiköyhyyttä pohjoismaisen hyvinvointimallin pohjalta ja toteamme, että panostukset lapsiköyhyyttä vastaan vaativat jatkuvaa keskustelua siitä, millainen politiikka ja millaiset toimenpiteet ottavat lapsen tilanteen mahdollisimman hyvin huomioon.

Pohjoismaisen Hyvinvointikeskuksen suositukset:

1. Luodaan Pohjoismaiden yhteinen köyhyyden määritelmä

Erilaiset köyhyyden vähentämistavoitteet antavat erilaisia kuvia köyhyyden laajuudesta ja voivat hämmentää köyhyyskeskustelua. Pohjoismaiden yhteinen määritelmä antaa mahdollisuuden vertailla tilastoja ja kehitystä pitkällä aikavälillä. Sen ansiosta on helpompi nähdä, mitkä toimenpiteet tehoavat, ja se antaa mahdollisuuden oppia toisten kokemuksista.

Yhdelläkään Pohjoismaalla ei ollut virallista köyhyysmääritelmää ennen kuin Tanska vuonna 2013 otti käyttöön suhteellisen köyhyyden määritelmän ja köyhyysrajan. Köyhinä pidetään ihmisiä, joiden tulot ovat kolmen peräkkäisen vuoden aikana olleet 50 prosenttia mediaanituloa alhaisemmat. Pohjoismaat hyötyisivät yhteisestä köyhyysrajasta voidakseen seurata kehitystä pitkäjänteisesti. Yhteisen köyhyysrajan myötä ei enää tarvitsisi keskustella itse käsitteestä vaan voitaisiin keskittyä toimenpiteisiin.

2. Arvioidaan päätösten vaikutuksia lapsiin paikallisella ja kansallisella tasolla

Islannin talouskriisin aikana vuonna 2008 perustettiin Välfärdsvakten, joka on viranomaisten,

vapaaehtoisjärjestöjen ja ammattiliittojen edustajien sekä tutkijoiden muodostama riippumaton ryhmittymä. Välfärdsvakten valvoi talouskriisin aikana tehtyjen leikkausten vaikutuksia lapsiin. Lisäksi ryhmä ehdotti toimenpiteitä vaikutusten lieventämiseksi, esimerkiksi ilmaista kouluruokailua ja lasten ilmaista hammashoitoa. Muissa Pohjoismaissa voidaan luoda vastaavia elimiä kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla, jotta voidaan valvoa eri poliittisten päätösten vaikutuksia lapsiin ja etenkin heihin, joilla on suurin vaara köyhtyä. Yksi tapa on noudattaa Lasten oikeuksien sopimuksen 27. artiklaa, joka koskee lasten oikeutta kohtuulliseen elintasoon.

3. Aloitetaan pohjoismainen pitkittäistutkimus, jotta saadaan tietoa lapsiköyhyyden pitkäaikaisista vaikutuksista. Annetaan tehtävä jollekin pohjoismaiselle tutkimuslaitokselle

Johtavien pohjoismaisten tutkijoiden mukaan meiltä puuttuu tietoa lapsiköyhyyden vaikutuksista aikuisiässä (lähde professori Olli Kangas). Kun meillä on enemmän tietoa, voimme tehdä parempia ennaltaehkäiseviä päätöksiä. Tanskan kansallinen hyvinvointitutkimuskeskus SFI on vastikään toteuttanut tutkimuksen lapsiperheistä, jotka on häädetty kodeistaan. Tanskassa 11 500 lasta sai häädön vuosina 2002-2009. Raportti osoittaa, että monet lapset pakotettiin toistuvasti muuttamaan perheidensä kanssa, mikä koettelee heidän koulunkäyntiään ja sosiaalista elämäänsä.

4. Kehitetään työelämää osallistavammaksi, erityisesti ulkomailla syntyneiden naisten osalta

Pohjoismainen hyvinvointimalli perustuu pohjimmiltaan ajatukseen kahdesta elättäjästä. On huomattu, että ulkomailla syntyneistä etenkin naiset ovat usein työmarkkinoiden ulkopuolella. Perheet elävät pitkiä aikoja taloudellisen avun turvin, ja etenkin naiset ovat vaarassa jäädä työttömiksi. Nimenomaan tätä ryhmää voidaan auttaa keskittymällä helpottamaan naisten varhaista pääsyä työelämään.

5. Panostetaan varhaisiin toimenpiteisiin koulussa, jotta lapselle voitaisiin tarjota mahdollisuus katkaista huono-osaisuuden periytyminen

Koulu on yksi vahvimmista suojatekijöistä, jotka antavat lapsille mahdollisuuden elää itsenäistä elämää ja elättää itsensä tulevaisuudessa. Koulujen varhainen tuki apua tarvitseville lapsille kannattaa. Suomessa 50 prosenttia kaikista kouluikäisistä lapsista saa tukea ennen peruskoulun päättymistä (lähde Pasi Sahlberg). Suomalainen koulu onkin onnistunut tasoittamaan lasten välisiä eroja. Myös köyhistä perheistä tulleet lapset selviytyvät tutkimusjohtaja Olli Kankaan mukaan hyvin moniin muihin maihin verrattuna. Pohjoismainen hyvinvointikeskus ehdottaa, että oppilaiden varhainen tuki asetettaisiin etusijalle. Tämä koskee ennen kaikkea ulkomailla syntyneiden vanhempien lapsia. Esimerkiksi kielen oppimisella on suuri merkitys sille, että lapsi voi tulevaisuudessa elää itsenäistä elämää ja elättää itsensä.

Skribenterne fra Nordens Velfærdscenter

Gerd Vidje
Redaktør og journalist.
Frilans, for tiden tilknyttet NVC. Bioingeniør, journalist, kommunikasjon og ledelse.

Lasse Winther Wehner
Kommunikations-rådgiver, cand.it og bachelor i engelsk.
Varetager opgaver af informationsmæssig og journalistisk karakter, herunder redaktionelt arbejde, layout, website, oversættelse og IT-opgaver.

Helena Lagercrantz
Kommunikationschef, journalist, kandidat-examen från Kulturvetarlinjen.
Koordinerande informationsansvar för Nordens Välfärdscenter.

Nino Simic
Kommunikations-rådgivare, journalist.
Arbetar med informa-tion, både för specifika insatsområden och övergripande, inklusive redaktionellt arbete för web, nyhetsbrev och NVCs temahäften.

Caroline Jonsson
Kommunikations-rådgivare, journalist, kandidatexamen socialantropologi.
Arbetar med kommuni-kation för specifika insatsområden samt övergripande med bl.a. hemsida, redaktionellt arbete och seminarieverksamhet.

Martina Lybeck
Administrativ koordinator, politices magister i sociologi.
Arbetar med administration och kommunikation vid kontoret i Helsingfors.

Jessica Gustafsson
Kommunikationsråd-givare, journalist och politices magister.
Arbetar med kommu-nikation, främst inom alkohol- och drogom-rådet.

Kristin Marklund
Socionomexamen och utbildning i kriminologi.
Projektledare för barnfattigdom och tidiga insatser för familjer som riskerar marginalisering. Ansvarig för området familjepolitik på NVC.

Nordens Välfärdscenter har tidigare gett ut följande temahäften:

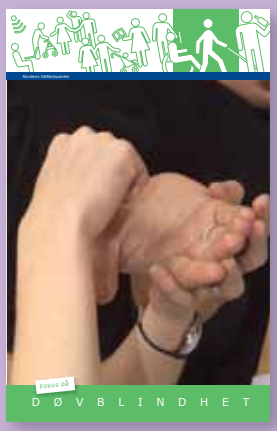

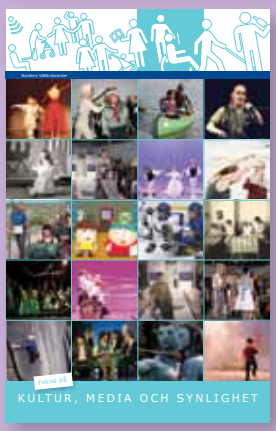

Temahäftena
«Fokus på ungdom utenfor»,
«Fokus på velfærdsteknologi»,
«Fokus på nordisk handikappolitik»
och «Fokus på den nordiske velferdsmodellen»
är också översatta till engelska.

Samtliga temahäften kan laddas ner
i pdf-format via **www.nordicwelfare.org**

eller beställas i tryckt format via
www4.ekotryckredners.se/nordicwelfare

Nordens Välfärdscenter

Nordens Välfärdscenter – en institution under Nordiska ministerrådet
Vi arbetar för att belysa olika aspekter och stimulera utvecklingen av den nordiska välfärdsmodellen.

Vårt arbete syftar till att främja inkludering av utsatta grupper, likabehandling, social solidaritet samt tillgänglighet och kvalité i fråga om samhällets tjänster.

Nordens Välfärdscenters tre huvuduppgifter:
Kunskap
Vi samlar och sammanställer erfarenheter från de nordiska länderna inom det välfärdspolitiska området.

Vidareföring
Vi sprider kunskap och erfarenheter av goda exempel via våra aktiviteter och nätverk.

Dialog
Vi skapar dialog mellan politiker, forskare och praktiker.

Vi arbetar med följande områden:
- Alkohol- och drogfrågor
- Arbetsinkludering
- Funktionshinderfrågor
- Välfärdspolitik
- Välfärdsteknologi

Vår organisation
Institutionens huvudkontor ligger i Stockholm och dotterinstitutionerna i Danmark och Finland.

Nordens Välfärdscenter leds av en styrelse med representanter från de fem nordiska länderna. Styrelsen utses av Nordiska ministerrådet.

Till vår verksamhet har vi knutit nordiska institutions- och expertnätverk. Deras uppgift är att förankra vårt arbete i praktiken och att vidareföra resultat till beslutsfattare och praktiker.

En viktig del av vårt arbete sker internationellt. Vi samarbetar med internationella aktörer inom social- och hälsoområdet, bland annat EU och Europarådet.